

AHMET YESEVİ DERGİSİ

Uluslararası Hakemli Dergi
Yılda 2 (iki) kere yayınlanır.

Yıl/Year: 3

Cilt/Volume: 3

Sayı/Issue: 5-6

Tarih/Date: Aralık/December 2025

ISSN: 2980-2520

AHMET YESEVİ DERGİSİ
İMTİYAZ SAHİBİ/YAYINCI
Alırıza Özdemir

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Dr. Özlem Özdemir

EDİTÖR KURULU
Dr. Özlem Özdemir (Editör)
Dr. Mustafa Öge (Editör yardımcısı)
Dr. Serkan Balcı (Editör yardımcısı)
Bilim Uzmanı Emine Gut (Editör yardımcısı)

DANIŞMA KURULU
Hüseyin Hürrem Ulusoy
Dursun Gümüšođlu
Hüseyin Dedekargınoğlu
İsmail Özmen
Baki Güngör
Mehmet Tütüncü
Ali Rıza Özkan

İLETİŞİM
www.ahmetyesevidergisi.com
E-mail: ahmetyesevidergisi@gmail.com

Baskı tarihi: Aralık 2025

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir Gül

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet Taşğın

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Selçuk

Erciyes Üniversitesi (Kayseri)

Prof. Dr. Bayram Durbilmez

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Cenksu Üçer

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Prof. Dr. Erdal Aksoy

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Fahri Maden

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Fuzuli Bayat

Azerbaycan Bilimler Akademiyası

Prof. Dr. Harun Yıldız

Ondokuz Mayıs Üniversitesi (Samsun)

Prof. Dr. Hava Selçuk

Erciyes Üniversitesi (Kayseri)

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik

Fırat Üniversitesi (Elâzığ)

Prof. Dr. Kâmil Sarıtaş

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya Taş

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat Öncül

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Aça

Marmara Üniversitesi (İstanbul)

Prof. Dr. Mehmet Ali Yolcu

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Saffet Sarıkaya

Süleyman Demirel Üniversitesi (Isparta)

Prof. Dr. Mustafa Aksoy

Munzur Üniversitesi (Tunceli)

Prof. Dr. Namiq Musalı

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Ömer Faruk Teber

Akdeniz Üniversitesi (Antalya)

Prof. Dr. Özkan Daşdemir

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Prof. Dr. Sadullah Gülten

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Shomirza Turdimov

Özbekistan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Sönmez Kutlu

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Şahin Fazil Ferzelibeyli

Azerbaycan Bilimler Akademiyası

Prof. Dr. Şahin Filiz

Akdeniz Üniversitesi (Antalya)

Prof. Dr. Ümit Kılıç

Atatürk Üniversitesi (Erzurum)

Prof. Dr. Yahya Yeşilyurt

Milli Savunma Üniversitesi (Ankara)

Prof. Dr. Yılmaz Arı

Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz Altı

Munzur Üniversitesi (Tunceli)

Doç. Dr. Bülent Akın

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Derya Coşkun

Erzurum Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin Kalemli

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Doç. Dr. Kürşat Efe

Amasya Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Salih Erpolat

Dicle Üniversitesi (Diyarbakır)

Doç. Dr. Özgür Savaşçı

Emekli Öğretim Üyesi

Ludwig Maximilians-Universität München

Doç. Dr. Rıza Yıldırım

Emory University (USA)

Doç. Dr. Suat Tuysuz

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Doç. Dr. Ufuk Erdem

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Emrah Özdemir

Balıkesir Üniversitesi

Dr. Fatümetül Zehra Güldaş
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Mustafa Öge
Balıkesir Üniversitesi

Dr. Oğuzhan Çelik
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Dr. Özlem Özdemir
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Dr. Selahattin Tozlu
Atatürk Üniversitesi (Erzurum)

Dr. Serkan Balcı
Ardahan Üniversitesi

Dr. Şule Gümüş
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Ali Tanrıverdi
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Dr. İkbâl Vurucu
Pamukkale Üniversitesi (Denizli)

TARANDIĞI DİZİNLER

TDV İSAM İlahiyat Makaleler Veri Tabanı (2024+)

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Makaleler

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE TEMSİL HEYETİ'NİN HACİBEKTAŞ ZİYARETİ
(The Visit Of Mustafa Kemal Pasha And Representative Committee To Hacibektaş)
Alırza ÖZDEMİR7

ŞEYH HASAN AŞİRETİ'NİN ERZİNCAN İLİ REFAHİYE İLÇESİ
ESKİKONAK KÖYÜNE GÖÇÜ
(The Migration of the Sheikh Hassan Tribe to Eskikonak Village
in Refahiye District of Erzincan Province)
Hacı Dursun GÜMÜŞOĞLU.....29

KAYGUSUZ ABDAL BİBLİYOGRAFYASI
(Bibliography of Kaygusuz Abdal)
Ayşe Ceyda DEMİRAL.....49

Kitap tanıtımları

ORTAÇAĞDA KADIN HIRS, TUTKU VE HAKİMİYET
Berra BAŞKURT.....65

XVI. YÜZYILDA KEPSUT NAHİYESİ
Feyza Nur BÜK.....73

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5-6, Aralık/December 2025, ss. 7-27.

Geliş Tarihi–Received Date: 13.08.2025

Kabul Tarihi–Accepted Date: 15.12.2025

Araştırma Makalesi – Research Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18063869>

MUSTAFA KEMAL PAŞA VE TEMSİL HEYETİ'NİN HACİBEKTAŞ ZİYARETİ (The Visit of Mustafa Kemal Pasha and Representative Committee to Hacıbektash)

Alırıza ÖZDEMİR*

ÖZ

Cumhuriyetin banisi Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde kazanılan Türk Kurtuluş Savaşı, bütün Türk milletinin ortak ve büyük zaferidir. Geçmiş tecrübelerle göre yenilmesi mümkün olmayan emperyalist ülkeler, ilk defa yenilmiş ve mazlum Türk milletinin kazandığı bu başarı, emperyalist saldırı altındaki diğer mazlum milletlere de ilham olmuştur. Atatürk, bu varlık mücadelesinde Türk milletinin tüm gruplarını bir araya getirmeyi başarmış ve uluslaşmanın yolunu daha milli mücadele verilirken açmıştır. Bu bağlamda Sivas'tan Ankara'ya geçerken Alevi ve Bektaşiler için büyük önem arz eden Hacıbektaş kasabasını ve burada yaşayan dini önderleri ziyaret ederek Türk Kurtuluş Savaşı'na destek istemiştir. Bu çalışmanın amacı Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığını yaptığı Temsil Heyeti'nin Türk Kurtuluş Savaşı'na destek aramak amacıyla Hacıbektaş kasabasına yaptığı ziyareti detaylı şekilde ele almak ve bu ziyaret çerçevesinde gündeme getirilen bazı tartışmalara cevap aramaktır. Ayrıca çalışmamızda sonradan üretilen ve hayal ürünü olduğu anlaşılan bazı iddialar da gündeme alınmış ve bunların eleştirisi yapılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynaklar, dönemin şahitlikleri başta olmak üzere hatıratlar, ikincil kaynak eserler ve araştırma eserleridir.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kemal Paşa, Temsil Heyeti, Hacıbektaş, Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Türk Kurtuluş Savaşı.

ABSTRACT

The Turkish War of Independence, won under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk, the founder of the Republic, is a shared and great victory for the entire Turkish nation.

* Bilim uzmanı. Erzincan/Türkiye. e-posta: etnojenez@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-9046-3169.

Imperialist powers, seemingly invincible according to past experience, were defeated for the first time, and this victory achieved by the oppressed Turkish nation inspired other oppressed nations under imperialist attack. Atatürk succeeded in uniting all factions of the Turkish nation in this struggle for existence, paving the way for nationalization even as the national struggle was underway. In this context, while traveling from Sivas to Ankara, he visited the town of Hacıbektaş, a town of great significance for the Alevis and Bektaşis, and its religious leaders to request support for the Turkish War of Independence. The purpose of this study is to examine in detail the visit of the Representative Committee, chaired by Mustafa Kemal Pasha, to the town of Hacıbektaş to seek support for the Turkish War of Independence, and to explore some of the debates that arose during this visit. Furthermore, this study also addresses and critiques some later claims, which were later proven to be fictitious. The sources used in this study include primarily contemporary eyewitness accounts, memoirs, secondary sources, and research.

Keywords: Mustafa Kemal Pasha, Representative Committee, Hacıbektaş, Hacı Bektaş Veli Lodge, Turkish War of Independence.

GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğinde gerçekleştirilen Türk Kurtuluş Savaşı, Türk milletinin ortak ve büyük başarısıdır. O güne kadar yenilmesi mümkün görünmeyen emperyalist ülkelere karşı kazanılan bu zafer, mazlum olarak kabul edilen sömürge durumundaki milletlere de ilham olmuştur. Atatürk, bu mücadelede Türk milletinin tüm unsurlarını bir araya getirmeyi başarmış ve uluslaşmanın yolunu daha milli mücadele verilirken açmıştır. Bu bağlamda Sivas'tan Ankara'ya geçerken Aleviler ve Bektaşiler için büyük önem arz eden Hacıbektaş kasabasını ve burada yaşayan dini önderleri ziyaret ederek Türk Kurtuluş Savaşı'na destek istemiştir.

Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin¹ Hacıbektaş ziyareti hakkında Atatürk'ün *Nutuk*'unda herhangi bir bilgi yoktur. Ali Fuat Cebesoy, hatıralarında bu önemli ziyaretten önce Hacıbektaş'ta yaptığı ön görüşmeye yer vermiştir. Olayın tanığı Mazhar Müfit Kansu, Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Hacıbektaş ziyaretini olayın şahidi olarak *Erzurum'dan Ölümüne Qadar Atatürk'le Beraber* (1988: 2/492-494) adlı hatıratında detaylı şekilde kaleme almıştır.

¹ Temsil Heyeti, Mustafa Kemal Paşa dışında şu isimlerden oluşuyordu: Rauf Orbay, Cevat Abbas Güner, Ahmed (Alfred) Rüstem, Mazhar Müfit Kansu, Hakkı Behiç, Hüsrev Gerede, Dr. Refik Saydam (Kansu, 1988: 2/497), Muzaffer Kılıç, Şeyh Fevzi Efendi, Bedri Bey (Öz, 2021: 121).

Çelebi ailesinin bu ziyarete nesilden nesle aktarılan şahitliğini ise A. Celalettin Ulusoy *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşî Yolu* (1986: 101-102) isimli eserinde detaylı şekilde yer vermiştir.

Hacıbektaş ziyaretine şahit olmayan Enver Behnan Şapolyo *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi* (1958: 354-356), Hasan İzzeddin Dinamo ise *Kutsal İryan* (1972: 5/214-218) adlı belgesel-romanında konu hakkında teyit edilmesi gereken bazı bilgiler vermiştir. Başka birçok çalışmada da söz konusu ziyaret kısaca gündeme alınmıştır. Ali Sümer (1989: 49-52), Baki Öz (1990: 46-53), Cemal Şener (1993: 55-68), Hülya Küçük (2003), Yusuf İzzettin Kılınçer (2006), Bengül Bolat (2006: 595-611), Yaşar Özüçetin (2009), Ersin Kılıç (2011: 62-67), Şakir Keçeli (2016: 215-225, 241-243), Ali Rıza Özdemir (2020: 72-86), Enes Öz (2021: 118-133), Haşim Erdoğan (2021: 197-207), Baki Yaşa Altınok (2022: 509-518) gibi araştırmacılar konuyu tez, bildiri ve makale içinde yahut kitap bölümü şeklinde incelemiştir. Birçok çalışmada ise konuya temas edilmiştir.

Bütün bu çalışmalar arasında sadece Mustafa Kemal Atatürk'ün ve Temsil Heyeti'nin Hacıbektaş ziyaretini konu edinen müstakil bir çalışma yoktur. Bu çalışmanın amacı söz konusu ziyareti tüm boyutlarıyla incelemek ve konu etrafında yapılan tartışmalara katkı sağlamaktır. Çalışmamızda yukarıda sayılan tüm kaynak ve çalışmalardan yararlanılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Türk Kurtuluş Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Türkiye'deki Alevi toplumu üç ana kütleden oluşuyordu. Bunlardan birincisi Kızılbaşlardı. Her ne kadar Sultan Abdulhamit'in "İttihad-ı İslam" siyaseti kapsamında Kızılbaşların Sünnileştirilmesi yolunda bazı adımlar atılmış ve "Kızılbaş" adının yerine "Alevi" ismi ikame edilmeye çalışılmışsa da halen "Kızılbaş" adı yaygın şekilde kullanılıyordu. Kızılbaşlar, tarihi arka planda Şeyh Haydar (1459 veya 1960-9 Temmuz 1488) döneminde Safevi tarikatına bağlı kitlelerden oluşuyordu. Bu kitleler daha sonra Şah İsmail (17 Temmuz 1487-23 Mayıs 1524) döneminde İran'da Safeviler adıyla anılan bir Türkmen devleti kurdular. Çaldıran Savaşı'ndan ama özellikle Safevi Devleti'nin yıkılmasından sonra İran dışında kalan Kızılbaşlar kendi başlarının çaresine bakmanın yollarını aradılar. O dönemde Kızılbaşlar seyit ailelerinden oluşan ocaklar şeklinde örgütlenmişlerdi ve hepsini etkisi altında tutan tek bir otorite yoktu.

İkinci ana kütle, Hacı Bektaş Veli'nin soyundan gelen Çelebiler ve ocak sistemi adı verilen kendine özgü bir örgütlenme modeli içinde Çelebilerin etrafında kümelenen topluluklardı. “Bel evladı” olarak da bilinen Çelebiler, Hacı Bektaş Veli soyundan gelen geniş aileyi temsil ediyordu. 20. yüzyılın başında ailenin başında Ahmet Cemalettin Çelebi veya meşhur ünvanıyla Çelebi Efendi bulunuyordu. Bu geniş ailenin etrafında seyit aileleriyle taliplerinden oluşan çok sayıda “ocak” toplanmıştı. Bu topluluklar dışında Kızılbaşların, en azından önemli bir kısmı üzerinde yine Bektaşilerin Çelebiler kolunun büyük etkisi vardı.

Üçüncü ana kütle ise Bektaşilerin Babagan kolu temsil ediyordu. Dede Baba ünvanına sahip bir manevi otoritenin etrafında örgütlenen Babagan kolunu, klasik tarikatlar arasında değerlendirmek daha doğru olur. “Yol evladı” şeklinde de adlandırılan Babaganlar, dergâha sonradan dâhil oldular. Soy gütmeyen ve ikrarı esas alan Babagan kolunda dileyen tarikata girip Bektaşî olabiliyordu. O dönemde de Babaganların başında Salih Niyazi Dede Baba bulunuyordu.

1. Alevi-Bektaşî Nüfusun Türk Kurtuluş Savaşı İçin Önemi

Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin Hacibektaş ziyareti, hiç şüphesiz Alevileri ve Bektaşileri Türk Kurtuluş Savaşı'na dâhil etmek, milli cephede omuz omuza savaşmak amacı taşıyordu. Kurtuluş Savaşı'nı başlatan öncü kadro hem İtilaf devletlerine karşı hem de teslimiyet halindeki Osmanlı yönetimine karşı başarılması güç bir işe girişmişti. Doğal olarak tüm milleti yanlarına almaları gerekiyordu ki, Türk milletini teşkil eden önemli unsurlardan biri de Alevi-Bektaşî toplumu idi.

Türk Kurtuluş Savaşı'nın başladığı dönemde Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son topraklarda ne kadar nüfus kaldığını tam olarak bilemesek de 1927 yılındaki nüfus sayımı bize bu konuda yardımcı olmaktadır. Bu sayımda Türkiye toplam nüfusunun 13.649.945 kişi olması 1919 yılında yakın bir rakama ulaşmamızı mümkün kılmaktadır.

Kurtuluş Savaşı öncesinde Alevi-Bektaşî nüfusu hakkında bazı tahminler yapılmıştır. Mesela Mustafa Kemal Paşa ile Hacibektaş ziyaretinde bulunan ve bize hatıratında pek değerli bilgiler bırakan Mazhar Müfit Kansu'ya göre o dönemde Alevi-Bektaşî nüfusu 3-4 milyondan fazlaydı (1988: 2/492). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde bulunan bir belgede (Küçük, 2003: 112) ise bu sayı toplam 3

milyon civarındadır. Hasan İzzeddin Dinamo, biraz da abartılı şekilde, sadece Anadolu'da 6 milyon Alevinin yaşadığını belirtmiştir (1972: 5/217). Enver Behnan Şapolyo da belgesel-romanında 6 milyon sayısını zikretmiştir (1958: 354). Baki Öz ise Alevi-Bektaşilerin 3-4 milyon olduğunu, bu nüfusun ise genel nüfus içinde üçte biri teşkil ettiğini yazmıştır (1990: 42).

Tokat'taki Bektaşi muhiplerini temsilen Hüseyin adlı kişi, Sadâret'e gönderdiği telgrafta Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın sadece Anadolu'da milyonlarca muhip ve müntesibinin olduğunu söylemiş, başka bir belgede ise 1912 yılında sadece Çorum'da bir milyondan fazla Bektaşi muhibbinin olduğu kaydedilmiş, İstanbul'da ikamet eden Hacı Bektaş Veli Vakfı'nın müteveli vekili Hacı Lütfi Beyzâde Osmanlı Devleti'nde iki milyonu aşkın Bektaşi oluşunu bildirmiştir (Atlı, 2024: 32-33).

İster üç ister dört ister altı milyon olsun, Alevi-Bektaşi nüfusu ihmal edilemezdi. Mustafa Kemal Paşa ile Temsil Heyeti, Alevi-Bektaşileri Türk Kurtuluş Savaşı'na ikna etmek durumundaydı. Çünkü o dönemde Sünnilerin büyük kısmı Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarından yana tavır alırken önemli bir kesimi ise hilafet yanlısı tavır takınarak Osmanlı saltanat yönetimini destekliyordu. İkinci kesim, 1919-1922 tarihleri arasında emperyalizme karşı mücadele eden Ankara hükümetine karşı onlarca isyan² çıkaracaktı.

Dönemin şahitleri de Alevi-Bektaşi toplumunun kazanılması konusunda gerekli öngörüye sahipti. Mustafa Kemal Paşa ile Hacıbektaş'ı ziyaret eden Mazhar Müfit Kansu, Alevi-Bektaşilerin Türk Kurtuluş Savaşı için önemini şöyle anlatmaktadır:

“Kayseri'lilerin bir gün daha kalmaklığımız hususundaki ısrarlarına rağmen, hareket mecburiyetinde idik. Çünkü Hacıbektaş'a da uğranılacaktı. Bu mühim bir merkezdi. Bütün Anadolu'daki üç dört milyondan belki de daha ziyade miktara balığ olan Alevilerin merbut buldukları Çelebi, Hacıbektaş kariyesinde oturmakta idi. O zaman Çelebi Cemalettin Efendi ve Hacıbektaş dede postu vekili Niyazi Salih Baba idi.

² Türk Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından başarısına kadar Ankara Hükümeti'ne karşı irili ufaklı 40 (kırk) civarında iç isyan yaşanmıştır. Bunların geneli hilafet yanlılarının ve dini perde altında etnik ayrılıkların çıkardığı isyanlardır. Koşgiri'de (bugünkü İmranlı) meydana gelen uğursuz hadiseler, Alevilik adına değil Kürtçülük adına Kürdistan Teali Cemiyeti'nin kışkırtmaları neticesinde meydana gelmiştir.

Milyonlara varan Alevî ve Bektaşîler, gerçi bitaraf bir vaziyette görülüyorsa da bunlar, Çelebi'nin, dede postu vekilinin emir ve iradesine tabi olduklarından bu iki zat ile görüşmek onları tarafımıza çekmek için gerekliydi ve hem de Çelebi ile post vekili arasında bir de ihtilaf var idi ki bu da varidat getiren bir maddenin ve sairenin temlik ve hisseleri meselesi idi.

Bunu da halletmek, her iki tarafı memnun ederek anlaştırmak bizim için de büyük bir kuvvet teşkil edecekti. Bu milyonlarca halk ihmal edilemezdi.” (1988: 2/492).

Kansu'nun bu satırları sadece kendi fikirlerini değil muhtemelen Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin fikirlerini de ifade ediyordu. Bu bakımdan önemine ayrıca vurgu yapmak gerekir.

Emekli asker Celâl Erikan Türk Kurtuluş Savaşı'na “Şia mezhepliler” dediği Alevîlerin etkisini şöyle açıklamaktadır:

“Padişah-halife 8 Haziran 1919'da Mustafa Kemal'i geri çağırarak ve 23 Haziran 1919'da içişleri bakanının genelgesiyle bunu yaymakla karşıdevrimin işaretini vermişti. Ama bunda dinsel öge belirli olarak açıklanmış değildi. 5 Nisan 1920'de yayınlanan İstanbul fetvası ile bu yön de pekişti. Artık kurtuluş ve devrim isteyenlere karşı çıkmak vacip olmuştu. Eğer Türkiye bütünüyle ve birden karşıdevrime geçmemişse bunun iki nedeni vardı: Biri, partileri dağıtılmış olanların iktidara ve arkasında dikilen halife-padişaha karşı duydukları direnç ise; ikincisi, halife-padişah emirlerine ve fetvaya Hanefiler kadar boyun eğmeyen Şia mezheplilerin ülkede önemli sayıda olmalarıydı (2008: 138).”

Benzer değerlendirmeler, Hasan İzzeddin Dinamo tarafından da yapılmıştır:

“Uzun yol boyunca, Mustafa Kemal'in uğramasını pek gerekli kılan bir uğrak yeri vardı. Burası Hacibektaş'tı. Mucur'dan doğruca oraya gidilecekti. Mustafa Kemal Hacibektaş yolculuğunun gizli tutulmasını buyurdu. Bu mola yeri, siyasal bir anlam taşımaktaydı. Ünlü Alevî şeyhinin arkasında Özbeöz Türk soyundan sayısız insan ordusu sıralanıyordu. Ankara'nın hemen bütün çevresini kuşatmış olan ezik ruhlu³ ve yiğit Alevî yurtaş kalabalığının desteği, onun için her zaman değerliydi. Zaten

³ Hasan İzzeddin Dinamo, Atatürk'ün Hacibektaş ziyaretini anlatırken bu türden bazı rahatsız edici ifadeler kullanmıştır. Özellikle Mustafa Kemal'in bakire kızlar tarafından sunulan kadehlerle kendinden geçtiği yönündeki yakışsız ifadeler (5/ 218), müellifin Alevî-Bektaşîlere karşı yetiştirdiği ortamdaki önyargının yanlış bir sonucu olmalıdır. Burada da “ezik ruhlu” diyerek muhtemelen “mütevazı” gibi bir anlam kastetmek istese de bu ifadeler de kabul edilebilir değildir. Esasen Osmanlı'nın son nesil bürokrasisinde bile Bektaşî ve Kızılbaşlara yönelik güçlü önyargılar vardır ve bu konu başka bir çalışmada muhakkak ele alınmalıdır.

Rumeli çocukları, çoğunlukla Bektaşî değil miydi? Mustafa Kemal, Anadolu Bektaşilerinin gönüllerini fethetmeden geçmemeğe kararlıydı.” (1972: 5/214)

“Kafile, Mucur kasabası üzerinden Hacibektaş’a uğrayacaktı. Orda Mustafa Kemal için çok önemli bir adam oturuyordu. Anadolu’daki altı milyon Alevinin başı olan Cemalettin Efendi, orda oturuyor ve İstanbul’a da dirsek çevirmiş bulunuyordu. Ankara Kalesinin yanı başında kendiliğinden meydana gelen bu güç, elbette görülmeye, ilgilenilmeye ve saygıya değerdi.” (1972: 5/217)

Sivas Kongresi’nde karara bağlanan konulardan biri de Kurtuluş Savaşı’nın kalbinin Ankara olmasıydı. Ulusal savaş, Ankara’dan yönetilecekti. Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığındaki Temsil Heyeti, Sivas’tan Ankara’ya geçerken Hacı Bektaş Veli Dergâhı’nı ziyaret etmeye karar verdi. Hem Çelebiler kolunun önderi Ahmet Cemalettin Çelebi ve hem de Babagan kolunun önderi Salih Niyazi Baba ile görüşülecek, başlatılan Milli Mücadele için destek istenecekti. Alevi ve Bektaşiler arasında büyük saygı gören ve söz sahibi olan bu iki kişiyi ikna etmek önemliydi. Hiç şüphesiz Türk Kurtuluş Savaşı’nın en önemli duraklarından biri Hacı Bektaş Veli’nin kutlu dergâhı olacaktı.

2. Mustafa Kemal Paşa’nın Hacibektaş’taki Önderlerle İlk Temasları

Mustafa Kemal Paşa’nın özellikle Bektaşilik hakkında çocukluğundan beri bilgi-birikiminin olduğu bilinen bir husustur (Meydan, 2009: 48, 71, 346). Hayatının ilk dönemlerinin geçtiği Selanik’te Bektaşilik bilinen tarikatlardan biriydi. Birçok arkadaşının da Bektaşî olduğu dikkate alınırrsa Mustafa Kemal Paşa’nın Bektaşilik, en azından Babagan kolu hakkında bilgi sahibi olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Şüphesiz Mustafa Kemal Paşa, Alevi ve Bektaşî nüfusun Milli Mücadele için önemine sağlam şekilde kavramıştı.

Cemal Kutay’ın *Cumhuriyetin Manevi Mimarları* adlı eserinde bildirdiğine göre Mustafa Kemal Paşa ile Hacı Bektaş Veli çelebilerinin lideri Ahmet Cemalettin Çelebi daha Amasya Genelgesi’nin hazırlandığı günlerde Amasya’da tanışmışlardı. Çünkü Ahmet Cemalettin Çelebi, Mustafa Kemal Paşa’yı 19 Haziran 1919 tarihinde Amasya’da karşılayan heyetin içindeydi (Kutay, 2013: 350). Kutay’a dayanarak bazı araştırmacılar da aynı bilgiyi tekrarlamışlardır (Ulusoy, 1986: 100; Menç, 1992: 27; Altınok, 2007: 1012). Ancak Ahmet Cemalettin Çelebi’nin Amasya’daki faaliyetleri hakkında başka bir bilgi verilmemiştir. Biz de bu konuya başka bir kaynaktan tesadüf edemedik.

Mustafa Kemal Paşa, -eğer bilgi doğruysa- bu tanışıklıktan yedi gün sonra 26 Haziran 1919 tarihinde 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş ve bu telgrafta “Kırşehir'deki Baba Efendi hazretleri”nin “Tokat havalisinin İslam nüfusunun yüzde seksen ve Amasya havalisinin de önemli bir kısmını Alevî mezhebinde olanlar” üzerindeki etkisinden bahsederek bazı çalışmalar yapmasını istemiştir (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003: 3/127). Burada Atatürk'ün “Baba Efendi” tabirinden Ahmet Cemalettin Çelebi'yi mi yoksa Salih Niyazi Baba'yı mı kastettiği net değilse de biz, Ahmet Cemalettin Çelebi'yi kastettiği kanaatindeyiz. Çünkü Efendi, Çelebilerin kullandığı bir ünvandır. Ayrıca Babagan kolunun Aleviler yani Kızılbaşlar üzerinde pek etkisi yoktur. Aksine Çelebiler kolunun etkisi büyüktür. Tokat ve Amasya havalisindeki Aleviler de Çelebi'ye bağlıdır. Eğer Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Cemalettin Çelebi'yle Amasya'da görüştüysen, onun Çelebilerin önemini bu görüşmede kavramış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, yetiştiği ve bulunduğu çevre itibarıyla Babagan koluyla yakın ilişki içindeydi. Son olarak Mustafa Kemal Paşa, telgrafta “Baba Efendi”den bahsederken tanıdığı birinden söz eder gibidir: “Vatanın ve milli istiklalin bu günkü tehlikesini bilfil görmekte olan müşarünileyhin kanaat-ı hâzırası (görmesinde) şüphe yoktur, buna pek müsaittir.” (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003: 3/127). Mazhar Müfit'in hatıratında da Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet Cemalettin Efendi'nin Hacibektaş ziyaretinden önce tanıştığına dair bazı ipuçları vardır. Hatıratına göre, Temsil Heyeti'nin Ahmet Cemalettin Çelebi'yle konağındaki ilk görüşmesinde Mustafa Kemal Paşa, maiyetini tanıtmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kendini tanıtmayıp sadece maiyetini tanıstırması daha eski bir tanışıklığın işareti olabilir (Kansu, 1988: 2/494). Doğal olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Ahmet Cemalettin Çelebi'yle Amasya'da görüşmüş ve tanışmış olması pek muhtemeldir.

Mustafa Kemal Paşa, çocukluğundan beri bilip tanıdığı Babagan kolunun önemine de vakıftı. 12 Ekim 1919 tarihinde Sivas'tan “Anadolu ve Rumeli Müdafaaıy Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti namına” “Hacı Bektaş Veli Hazretleri Dergâhı Şerifi postnişini ve Türbedarı Salih Niyazi Baba Hazretlerine” bir telgraf çekti. Telgrafın içeriğinden Sivas Kongresi için gönderilen tebriklere cevap verdiği anlaşılmaktadır. Salih Niyazi Baba'dan Türk Kurtuluş Savaşı için çalışmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, topluma yön göstermesinin önemini vurgulamıştır (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003: 4/232).

3. Ali Fuat Cebesoy'un Ön Ziyareti

Temsil Heyeti gitmeden önce Mustafa Kemal Paşa'nın Harbiye sıralarından sınıf arkadaşı olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Hacibektaş'a bir ön ziyarette bulundu. Ali Fuat Paşa'nın görevi hem Temsil Heyeti'nin gideceği yol üzerinde önlemler almak hem de Hacibektaş'taki dini önderleri ziyaret ederek genel durumu uygun hale getirmektir. Gerçi Ali Fuat Paşa, Hacibektaş'a gönül rahatlığıyla gidiyordu. Çünkü "Dâhiliye Nazırı Adil Beyle anlaştıktan sonra Ankaraya dönmüş olan Vali Muhittin Paşa, şehirde mukavemetimizle karşılaştıktan sonra dışarıdan tedbir almak için teftişe çıkmıştı. Hacı Bektaş'a gitmiş, fakat gerek Çelebi ve gerekse Babalar nezdinde yapmış olduğu teşebbüsler akim kalmıştı. Çelebi tamemile millet tarafını istilzam etmişti." (Cebesoy, 1953: 191)⁴. Yani İstanbul hükümetine bağlı Vali Muhittin Paşa, Hacibektaş'a gelerek dini önderlerden yardım talep etmiş ancak Alevi-Bektaş önderleri onun yardım çağrısını cevapsız bırakmıştı.

Ali Fuat Paşa'nın kendi hatıralarında bildirdiğine göre, kendisi 11 Aralık 1919 Perşembe günü Hacibektaş'a ulaştı. Aynı günün gecesinde Hacı Bektaş Veli çelebilerinin önderi Ahmet Cemalettin Çelebi'nin konağında misafir oldu. Ali Fuat Paşa, Ahmet Cemalettin Çelebi'ye milli mücadelenin neden gerekliliğini anlattı; ondan destek istedi. Ahmet Cemalettin Çelebi de elinden gelen maddi manevi her türlü yardımı yapmaya söz verdi. Ali Fuat Paşa, Babagan kolunu da ihmal etmedi. Hacı Bektaş Veli'nin türbesini ziyaret ettiğinde Salih Niyazi Baba ve diğer Babagan babalarıyla da bir görüşme gerçekleştirdi (Cebesoy, 1953: 263).

Ali Fuat Paşa, Hacibektaş'a geldiğinden gönlü daha rahat şekilde ayrıldı. Çünkü Ahmet Cemalettin Çelebi kendisine büyük izzet ikramda bulunmuş, el üstünde tutarak ağırlamıştı. Kendisini yolcu ederken de "Paşam, milli birliğe ve teşkilata elimden gelebilen bütün maddi ve manevi yardımı yapacağım" (Cebesoy, 1953: 263) diyerek söz vermişti. Yıllar sonra Ali Fuat Paşa'nın hatıratına düştüğü not çok önemlidir: "Çelebi sözünde sonuna kadar durmuştu." (Cebesoy, 1953: 263).

4. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Yola Çıkışı

Mustafa Kemal Paşa ile Temsil Heyeti'nin Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na uğrama kararını nasıl aldıklarını, aralarında ne gibi konuşmalar yaptıklarını bilmiyoruz. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın daha Sivas'ta iken ön hazırlıklara başladığını

⁴ Yazımın orijinaline sadık kalınmıştır.

biliyoruz. Çünkü Sivas'ta iken Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Babagan kolunun temsilcisi Salih Niyazi Baba'ya bizzat telgraf çekmiş, Sivas Kongresi'ne sunduğu katkılardan dolayı teşekkür etmiş, milletin ve zafere ve kurtuluşa erişmesi yolunda yeni katkılarının devamını dilemişti (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 2003: 4/232). Mazhar Müfit'in bildirdiğine göre, Hacibektaş ziyareti daha Sivas'ta iken karara bağlanmış (Kansu, 1988: 2/487), Hacibektaş ziyaretine geç kalınmaması için Kayseri'de fazla beklenmemiş, hızlı hareket edilmiştir (Kansu, 1988: 2/492).

21 Aralık 1919 Pazar günü Temsil Heyeti, Mucur ve Hacibektaş yakınlarındaki İlice köyünde dinlenmek için mola verdi. Dinlenme molası Feleğin Mehmet (Evirgen)'in evinde verildi. Sofra kurulup yemeklerin yenmesine sıra gelince misafirlerde bir huzursuzluk olduğunu anlayan ev sahibi “Paşam, bizim buralarda yemekten önce hane sahibi yemeklerden birer kaşık alır, tadına bakar, sonra misafirler yer”, ev sahibinin eşi Hamide hanım ise, “Bey, bizim soframız Muhammed-Ali sofrasıdır, sofraya hile olmaz” diyerek endişeleri giderdiler. (Altınok, 2007: 1012).

Temsil Heyeti, 22 Aralık 1919 Pazartesi günü akşam saat 20.30 da Mucur'a ulaştı (Kansu, 1988: 2/493; Şapolyo, 1958: 354). Kaymakam Cevat Bey⁵ tarafından karşılanan kfile geceyi burada geçirdi (Kansu, 1988: 2/493).

5. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Hacibektaş'taki Temasları

Mustafa Kemal Paşa, *Nutuk*'ta Hacibektaş ziyaretinden bahsetmemiştir. Konuyla ilgili konuklardan Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* adlı eserinde detaylı bilgi vermiştir. Ev sahibi tarafından ise aile büyüklerinden aktarılan bilgileri A. Celalettin Ulusoy *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevi Bektaşi Yolu* isimli eserinde kaleme almıştır. Bundan sonrasını temel olarak bu iki şahitlikten takip edeceğiz. Diğer kaynaklardan da istifade ederek konuyu izah etmeye çalışacağız.

Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyeti, yanlarında Mucur Kaymakam Vekili Nihat Bey de olduğu halde 23 Aralık 1919 tarihinde Hacibektaş'a doğru yola çıktı (Ulusoy, 1986: 101). Öğle vakti halkı Alevi olan

⁵ Şobolyo “Kaymakam vekâletini Malmüdürü Nihat Bey yapıyordu” diyor. (1958: 355)

Çiftlik köyüne⁶ varan kafiye, birkaç saat sonra Salih Niyazi Baba karşılamaya geldi (Kansu, 1988: 2/493).

Daha önce Hacıbektaş'a gelen Ankara Valisi Sırrı Paşa, Beş Taşlar mevkiinde arabasından inerek yeri öpmüş ve kasabaya yürüyerek girmişti. (Şapolyo, 1958: 355; Dinamo, 1972: 5/217). İttihat ve Terakki'nin iki büyük lideri Talat ve Enver Paşalar da Hacıbektaş'a gelmiş, Ahmet Cemalettin Çelebi bu iki büyük devlet adamını ancak dergâhın selamlığında karşılamıştı (Şapolyo, 1958: 355; Dinamo, 1972: 5/217). Hatta Salih Niyazi Baba, Osmanlı hanedanının damadı Enver Paşa'yı dış kapıda karşılamış, bir ayağını kapının eşiğinin dışında tutmuş, diğer ayağını eşikten çıkarmamıştı (Keçeli, 2016: 205).

Çiftlik köyünde yemekler yenilip kahveler içildikten sonra Salih Niyazi Baba, Mahzar Müfit ile Rauf Bey'in olduğu arabaya bindi ve birlikte Hacıbektaş'a doğru yola koyuldular. Mazhar Müfit'in hatıratına göre yolda masonluk hakkında konuşular ve zaten yakın olan Hacıbektaş'a vardılar. Salih Niyazi Baba, kafiyeyle vedalaşarak Hacı Bektaş Veli Dergâhına gitti. Kafiye ise "Çelebi Efendi'nin sarayı"nın selamlığına geçti ve Ahmet Cemalettin Çelebi'nin mütevazı kabul odasında beş-altı dakika bekledi. Mazhar Müfit'in tasviriyle "orta boylu, tıknazca ve kara sakallı, başında yeşil bir sarık sarılmış, cübbeye benzer siyah bir pardösü giymiş kıyafet"iyle (Kansu, 1988: 2/493) Ahmet Cemalettin Çelebi, konuklarının yanına geldi. Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Cemalettin Efendi'ye maiyetini tanıstırdı. Kısa bir sohbetten sonra Ahmet Cemalettin Efendi, misafirlerini dinlenmesi için yalnız bıraktı (Kansu, 1988: 2/493).

Akşam olunca misafirlere yemek ikram edildi. Birkaç kadeh rakı içildikten sonra akşam yemeği yenildi. Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Cemalettin Çelebi ile görüştü, genel durum ve girilen mücadele hakkında kendisine geniş bilgi verdi. Mustafa Kemal Paşa'yı dikkatle dinleyen Ahmet Cemalettin Çelebi, Türk Kurtuluş Savaşı'na desteğini açıkladı ve gerekli talimatları adamlarına en hızlı şekilde vereceği hususunda söz verdi (Kansu, 1988: 2/494; Ulusoy, 1988: 101). Böylece

⁶ Kansu "Çiftlik köyü" olarak kaydetmiş. Ancak Hacıbektaş'ta bu isimle bir köy yok. Mucur istikametinden gelince Hacıbektaş ilçesine 4 km uzaklıkta Çivril isimli bir köy vardır. Diğer taraftan eski milletvekili İbrahim Turan'ın Sırrı Kardeş'e verdiği malumata göre söz konusu yer İlecek Çiftliği'dir (Kardeş, 1950: 23-24). Bugün de Kırşehir-Kayseri yolu üzerinde İlecek adlı bir köy vardır ve Hacıbektaş ilçesine bağlıdır.

Ahmet Cemalettin Çelebi ve ona bağlı kitleler Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlatılan Türk Kurtuluş Savaşı'nın önemli bir parçası oldular.

Çelebi ailesinden gelen bilgiye göre yemek iki saat sürmüş, ardından misafirler odalarına çekilmişlerdir. Sadece özel muhafızı yanında kalan Mustafa Kemal Paşa, Ahmet Cemalettin Çelebi ile özel bir görüşme yapmıştır (Ulusoy, 1988: 101). Mazhar Müfit de yemekten hemen sonra yapılan müzakerenin uzun sürmediğini çünkü Ahmet Cemalettin Çelebi'nin zaten meseleyi kavradığını hatta cumhuriyet fikrini açtığını söylemektedir (Kansu, 1988: 494). Doğal olarak akşam yemeğinden sonra baş başa bir görüşmenin olması gayet mümkündür. Ancak yapılan görüşmenin detayları hakkında günümüze bilgi ulaşmamıştır.

Çelebilerin desteğini alan Temsil Heyeti, Babagan kolunun da desteğini almak hatta iki grup arasındaki itilafları en aza indirmek istiyordu. Bunun için ertesi gün Hacı Bektaş Veli'nin türbesini ziyaret edildi. Salih Niyazi Baba önce tüm dergâhı misafirlerine gezdirdi,⁷ ardından meydan evinde mükemmel bir öğle yemeği ikram etti. Uzun bir sohbetten sonra Milli Mücadele'ye destek alındı. Çelebilerle Babaganlar arasındaki itilaf "bir derece halledilir bir şekle konuldu" (Kansu, 1988: 2/494). Temsil Heyeti'nin dergâhı ziyaretinde Ahmet Cemalettin Çelebi'nin oğlu Hamdullah Çelebi de bulundu (Ulusoy, 1988: 102). Yemek ve sohbetin ardından da dergâhta biraz vakit geçirildi ve akşama doğru katile, hedefine ulaşmış olarak Hacibektaş'tan ayrılarak Mucur'a geçti (Kansu, 1988: 2/494).

İstanbul Hükümeti de Temsil Heyeti'nin Hacibektaş ziyaretini büyük bir dikkatle takip ediyordu. 28 Aralık 1919 tarihinde İstanbul hükümetine bağlı olan Ankara'dan Dâhiliye Nezaretine çekilen bir telgrafta Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Hacibektaş'taki faaliyetleri özetlenerek Bektaşî ileri gelenleri ile Alevilerin Kuva-yı Milliye'ye dâhil oldukları bildirildi (Özdemir, 2020: 263).

⁷ Şabolyo, Kırklar Meydanında geçen bir latifeyi şöyle aktarmıştır:

"Mihrabın iki tarafında Allah, Muhammet levhalarından sonra sıra ile oniki imamın adları yazılı. Fakat Ebûbekir, Ömer, Osman'ın adları yoktu.

Atatürk, Niyazi Babaya dönerek:

– Ebûbekir, Ömer, Osman nerede?

Deyince, Niyazi Baba da oniki dilimli tacını aşağı eğerek:

– Bunların hepsi camiye namaza gittiler!..

Diye cevap verdi. Çünkü Bektaşîler üç halifeyi sevmiyorlar, Ali'yi halife tanıyorlardı." (1958: 356).

Çelebiler ailesinden A. Celaleddin Ulusoy, Temsil Heyeti'nin Hacibektaş ziyaretinin sonuçlarını şöyle değerlendirmiştir:

“Hacibektaş görüşmesinin en önemli sonucu, Türk milletinin Cumhuriyet İlanı dâhil, Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerini ve isteklerini daha o günden içtenlikle desteklemeye hazır olduğu konusunda Atatürk'e kesin bir kanı vermiş olmasıdır. Hacibektaş'tan ayrıldıktan sonra Mustafa Kemal Paşa, sadece İstiklal Savaşı'nda değil ondan sonra yapacağı işlerde de Türk milletinin samimi ve kararlı desteğini arkasında hissetmiş, uzun vadeli düşüncelerini o günden itibaren ana hatlarıyla programa bağlamak ve yönlendirmek de Türk milletine duyduğu güvende yanılmadığının bir kanıtını görmüştür.

“Hacibektaş görüşmesinden sonra, Ulusal Savaş sırasında olsun ve daha sonra gerçekleştirilen Atatürk Devrimleri'nde olsun Mustafa Kemal Paşa, Alevi-Bektaşilerin yoğun olduğu bölgelerden büyük destek görmüş, şurada burada düşman kışkırtmaları sonucu isyan hareketleri çıktığı halde, bu yörelerde Atatürk ve onun devrimlerine karşı en küçük bir olay görülmemiştir” (Ulusoy, 1988: 101).

Özetle, Mustafa Kemal Paşa başkanlığındaki Temsil Heyeti'nin Hacibektaş'a yaptığı ziyaretle zaten işgallere karşı direnen Alevi ve Bektaşiler, Kuvayı Milliye safalarına kesin şekilde dâhil olmuşlardır. Böylece olası mezhep kışkırtmalarının önüne geçilmiş ve Türk milleti bir bütün halinde geleceği için savaşmış ve zafere ulaşmıştır.

6. Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Hacibektaş Ziyareti Etrafında Bazı Tartışmalar

Mustafa Kemal Paşa'nın Hacibektaş ziyaretiyle ilgili bazı tartışmalı konular vardır. Detay olsa da bu tartışmalara değinmek ve konuyu açıklığa kavuşturmak son derece önemlidir.

6.1. Ahmet Cemalettin Çelebi Temsil Heyeti'ni Karşılama Çıktı mı?

Ahmet Cemalettin Çelebi Temsil Heyeti'ni karşılamaya çıkıp çıkmadığı konusunda bir karışıklık vardır. Şapolyo'nun anlatımına göre Ahmet Cemalettin Çelebi siyah bir kupa arabasıyla, Beş Taşlar mevkiine gelip Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'ni karşılamaya çıktı. Kaymakam vekili Nihat Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya: “Paşam, Çelebinin bu hareketi dâvanız için falihayırdır” dedi. Mustafa Kemal Paşa ise gülümsemekle yetindi. Mustafa Kemal Paşa ile Cemalettin Çelebi bu araba ile Hacı Bektaş'a geldiler. (1958: 355). Dinamo da

belgesel romanında Ahmet Cemalettin Çelebi'nin Mustafa Kemal Paşa'yı "Baştarla"da karşıladığını söylemiştir (1972: 5/217). Hatta ona göre "Cemalettin efendi, bütün dervişleri ve kalabalık halk yığınlarıyla soğuktan mosmor kesilmiş olarak kendisini bekliyordu. Demek ki Alevilerin büyük adamı, Mustafa Kemal'in anlamını anlamıştı. Karşıcılar arasında bulunan Hacibektaş'ın Kaymakam Vekili Nihat bey, Mustafa Kemal'e şöyle dedi: 'Paşam, Çelebi'nin bu davranışı davamız için falihayırdır.' Mustafa Kemal'in küçük kafilesi, Çelebi'nin kafilesiyle birleşerek Hacibektaş'a doğru yollandı" (1972: 5/217-218)⁸.

Çelebi efendinin rahatsızlığını dikkate aldığımızda Hacibektaş dışında bir karşılama pek mümkün görünmemektedir. Olayın şahidi Mazhar Müfit, Şapolyo ve Dinamo'nun bahsettiği karşılamadan bahsetmemektedir. Çelebi ile ilk karşılaşmalarının selamlıkta olduğunu söylemektedir (Kansu, 1988: 2/495). Ayrıca Temsil Heyeti, Hacibektaş'ın dışında kalabalık bir kitle tarafından karşılanıyorsa, Kansu bunu muhakkak yazardı. Muhtemelen Şapolyo ve Dinamo, Salih Niyazi Baba ile Çelebiyi karıştırmıştır.

6.2. Ahmet Cemalettin Çelebi ile Mustafa Kemal Paşa Arasında Cumhuriyetin İlanı Konuşuldu mu?

Mustafa Kemal Paşa'nın Hacibektaş ziyaretinde tartışılan konulardan biri Ahmet Cemalettin Çelebi ile Mustafa Kemal Paşa arasında cumhuriyetin ilanının konuşulup konuşulmadığıdır. Mazhar Müfit, "Çelebi daha ileri giderek cumhuriyet taraftarlığını ihsas ettirdi ise de Paşa zamanı olmayan bu mühim mesele için müsbet veya menfi bir cevap vermiyerek gayet tedbirli bir surette müzakereyi idare etti. Anlaşıyor ki Cemalettin Efendi cumhuriyete taraftar..." (Kansu, 1988: 2/494)⁹ diyerek Ahmet Cemalettin Çelebi'nin cumhuriyet taraftarı olduğunu açıkça belirttiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın ise konuyla ilgili zamanını uygun görmediği için sessiz kaldığını bildirmektedir. Oysa Çelebi ailesinin nesilden nesle aktardığı bilgilere göre durum öyle değildir. Bu konuşmayı o gecenin şahitlerinden Ahmet Cemalettin Çelebi'nin kardeşi Veliyettin Çelebi, sonraki yıllarda şöyle anlatmıştır:

"Başbaşa konuşmalarının bir yerinde Cemâlettin Çelebi Mustafa Kemâl Paşa'ya: «Paşa Hazretleri» diyor, «Cesaretli ve basiretli idarenizde Türk Milletinin düşmanı

⁸ Yazımın orijinaline sadık kalınmıştır.

⁹ Yazımın orijinaline sadık kalınmıştır.

kahredeceğine inancım sonsuz. Yüce Allah'ın milletimize müyesser edeceği zaferden sonra Cumhuriyet ilânını düşünüyor musunuz?» Çelebi'nin «Cumhuriyet» kelimesini böylesine açık yürekle söylemesi üzerine, Mustafa Kemâl Paşa heyecan ve dikkatle Cemâlettin Çelebi'nin gözlerine bakıyor, biraz daha yaklaşıyor, onun elini avucunun içine alıyor kulağına fısıldar gibi yavaş fakat kararlı bir sesle: «O mutlu günün ilânına kadar aramızda kalmak kaydiyle, evet, Çelebi Efendi Hazretleri» diyor” (Ulusoy, 1988: 101-102)¹⁰.

Anlaşılan o ki, Ahmet Cemalettin Çelebi, cumhuriyet fikrini Mustafa Kemal Paşa'ya açmış, o da ortamın hassasiyetine binaen açıkça bir şey dememiş, sadece Çelebi'nin kulağına sessizce, “O mutlu günün ilânına kadar aramızda kalmak kaydiyle, evet, Çelebi Efendi Hazretleri” diyerek yetinmiştir. O nedenle çevredeki kimse bunu duymamış, iki kişi arasında sır olarak kalmıştır. Ahmet Cemalettin Çelebi, vefatından birkaç gün önce bu bilgiyi kardeşi Veliyettin Çelebi'ya aktarmış (Ulusoy, 1988: 102), muhtemelen onun da Mustafa Kemal Paşa'yı desteklemesini istemiştir. Ahmet Cemalettin Çelebi'den kardeşi Veliyettin Çelebi'ye intikal eden bu bilgi, cumhuriyetin ilanından sonra tüm Çelebi ailesiyle paylaşılmıştır.

6.3. Ahmet Cemalettin Çelebi'nin Konağında Ayinicum Yapıldı mı?

Şapolyo, “Çelebinin oğlu Hamdullah Efendinin dairesine gittiler. Bu dairenin muhteşem salonunda bir sofraya kurulmuş, burada bir ayinicum başlamıştı. Sofrada adaklar-bakireler sakilik ediyorlardı. Bunlar Çelebi'ye kendilerini adak etmiş, gayet güzel bakire kızlardı. Ayinicum başladığı zaman Cemalettin Efendi başındaki yeşil sarığı çıkararak bir rahleye koymuştur” (1958: 355) diye yazarak kendi hayal âlemini kâğıda dökmüştür.

Dinamo da benzer ifadelerle yer vermiştir: “Böbrekleri yüzünden içkiyi elden geldiğince kulak arkasına atan Mustafa Kemal, genç bakire ve güzel kızların Bektaşî Cem ayinleri usulünce sunduğu mis gibi anason kokan rakı dolu kadehlerin karşısında kendinden geçti: Mustafa Kemal, bir bakire kızın doldurduğu kadehi tokuşturmak üzere bir başka kadeh aradı.” (Dinamo, 1972: 5/218).

¹⁰ Yazımın orijinaline sadık kalınmıştır.

Alevi-Bektaşî erkanındaki ayinicemin yukarıdaki tasvirlerle ilgisi yoktur. Dergâhta kendini Çelebi'ye veya başka birine adayan (!) kadınlar yoktur. Muhabbetinde dem alınacağı zaman da asla kadınlar sakilik yapmaz. Bu görev erkeklere ihdas edilmiştir. Dinamo'nun Mustafa Kemal Paşa hakkında yazdıkları ise büsbütün -en hafif tabiriyle- yakışsızdır. Bu tür yazınlar ancak ve ancak Aleviler ve Bektaşîlere yönelik geçmişten gelen sakat zihniyetin uzantılarıdır. Bu tür söylemler Türk milli birliğine zarar vermekten başka bir işe yaramaz.

Bazı Alevi yazarlar (Öz, 1990: 60; Şener, 1993: 64-65), Mustafa Kemal Paşa'nın ayiniceme katıldığını hatta yola kabul edildiğini yazmışsa da bunun gerçekte uzak-yakın ilgisi yoktur. Mesele merhum Cemal Şener (1993: 64-65) adını vermediği veya atıfta bulunmadığı “görgü tanıklarına” dayandığına göre Ahmet Cemaleddin Çelebi'nin oğlu Hamdullah Çelebi'nin odasında cem yapıp ikrar verdiğini ve yola kabul edildiğini yazmışsa da bunun kabul edilebilir bir yanı yoktur. Görgü tanıklarının kimler olduğu belirtilmediği gibi başka da bir kaynak gösterilmemiştir. Herhalde Şener, Şapolyo'nun fantastik satırlarına uyararak böyle bir çıkarımda bulunmuş olmalıdır. Şapolyo'nun münasebetsiz ayiniceem tasviri hariç başka hiçbir kaynaktan veya şahitlikte ayiniceem yapıldığına dair bir bilgi yoktur. Ziyareti detaylı şekilde anlatan Kansu da herhangi bir ayiniceemden söz etmemektedir.

6.4. *Hacı Bektaş Veli Dergâhından Temsil Heyeti'ne Ayni ve Nakdi Yardım Yapıldı mı?*

Mustafa Kemal Paşa'nın Hacibektaş ziyaretinde etrafında yapılan tartışmalardan biri, Temsil Heyeti'ne ayni ve nakdi yardım yapıp yapılmadığıdır. Konu -bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla- ilk defa *Kırşehir İl Yıllığı* 1973 adlı il yıllığında bir söylenti olarak geçmiştir:

“Kutsal vatanı kurtarmak için Mustafa Kemal Paşa, Sivas'tan Ankara'ya yola çıkarken <<Hey'eti Temsiliye'nin bütün parası ancak yol için 20 yumurta, bir okka peynir ve on ekmeği almağa yetecek kadardı.>> Sivas-Ankara yolculuğunda Hacibektaş'ta oturan Cemaleddin Efendiden yardım gördüğü söylenir.” (1973: 13).

Babagan kolunun halifebabalarından ve Hacı Bektaş Veli Müzesi müdürü Ali Sümer, “Gaziler hissesi” adıyla dergâhta biriken 1800 altının Mustafa Kemal

Paşa'ya teslim edildiğini yazmıştır (Sümer, 1989: 51)¹¹. Babagan Bektaşiliğinin en fazla eser sahibi dedebabası merhum Bedri Noyan, Salih Niyazi Baba'nın dergâhta ne kadar battaniye, yatak, şilte gibi eşya, depolarda ne kadar zahire varsa hepsinin Mustafa Kemal Paşa'nın işaret ettiği yerlere gönderildiğini yazmıştır (Noyan, 1995: 104). Babagan kolundaki etkili iletişimi, özellikle bu bilgileri bir dedebaba ile bir halifebabanın verdiğini göz önünde bulundurduğumuzda bu bilgileri dikkate almamız gerektiği açıktır.

Alemdar Yalçın ile Hülya Küçük, birkaç gerekçe göstererek bu yardımların yapılmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Yalçın'a göre, böyle büyük bir nakdi yardım yapılmışsa bunun tutanağa dökülmesi ve bir nüshasının Bektaşilere verilmesi gerekirdi. Oysa böyle bir tutanak şimdiye değin bulunmamıştır (aktaran Küçük, 2003: 152). Alemdar Yalçın'ın bu eleştirisine katılmak mümkün değildir. Çünkü Sivas'tan yola çıkmaları için gerekli olan bin lirayı¹² Osmanlı Bankası'ndan Mazhar Müfit, Temsil Heyeti adına değil kendi adına borç olarak almıştır (Kansu, 1998: 481-483). Yani resmi makamlardan alınan borçlarla ilgili Temsil Heyeti değil, gerçek kişiler üzerinden borçlanma yapılmıştır. Yine Mazhar Müfit'in bildirdiğine göre, Ankara müftüsü Rifat Efendi, eşraftan topladığı bin lirayı kendisine teslim etmiştir. Ancak bunun karşılığında herhangi bir tutanak veya makbuz verilmemiştir (Kansu, 1998: 507-508).¹³ Diğer taraftan Hacibektaş'ta böyle bir tutanak tutulsa bile bu tutanaklar günümüze ulaşacak diye bir kural yoktur. Bir şekilde tahrip olmuş, kaybolmuş veya imha edilmiş olabilir.

¹¹ Ali Sümer şöyle demektedir: “Hacı Bektaş Velâ zamanında Orhan Gazi ile yapılan Pencik Anlaşması gereğince Hacı Bektaş dergâhı ve buraya bağlı diğer dergâhların gelirlerinin % 60'ı <<Gaziler Hissesi>> adıyla yeniçeri ocağına verilmiştir. İnci Mahmud'un yeniçeri ocağını lağvetmesi dolayısı ile bu hisseler dergâh kasasında o tarihten itibaren biriktirilmiştir. Burada biriken 1800 altın lira Atatürk'e teslim edilmiştir.” (1989: 51)

¹² Bin lira talep edilmiş ve talep edilen para bankadan alınmıştır (Kansu, 1988: 481, 487). Ancak Mazhar Müfit, net rakamı Mustafa Kemal Paşa'ya vermemiş, sadece yeterli miktarda alabildiğini söylemiştir (Kansu, 1998: 489).

¹³ Olayı Mazhar Müfit şöyle anlatmaktadır: “Müftü efendi birer birer saymağa ve masanın üzerine kaymağa başladı. Yüz, ikiyüz, beşyüzü geçti, nihayet tamam bin lira (kâğıt para) saydı. Ben de yataktan kalkarak paraları aldım ve kasaya koydum. Bunun üzerine emirberi çağurdım ve iki şekeri verdim: “Bize birer kahve pişir!” emrini verdim. Müftü zaten vaziyeti anlamış olduğundan güldü. Ve: “Şeker pahalı, hesap lazım, size de gelen giden çok, başa çıkmaz, değil mi?” diye latifeleşti. Kahveler içildi. Muhterem Müftü çıktı, gitti. Ben de paranın miktarını derhal Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermek üzere odamdan çıktım.” (Kansu, 1998: 507-508).

Küçük ise bu şekilde yapılan yardımların savaştan sonra geri ödendiğini söyleyerek Dergâh'a hükümet tarafından herhangi bir ödeme yapılmadığını ifade etmiştir. Yine onun verdiği bilgiye göre, Birinci Dünya Savaşı'nda Bektaşilerin devletten alacaklarına karşılık, devlet ilçeye 1923 yılında bir misafirhane yaptırmıştır (Küçük, 2003: 152-153). Yani Bektaşiler devletten alacaklarını tahsil etmişlerdir. Küçük, Kansu'nun hatıralarına dayanarak Temsil Heyeti'nin ileri gelen Bektaşî babaları ile kendilerine hizmet eden babalara 50'şer lira para verdiğini ifade etmektedir (Küçük, 2003: 152-153).

Kansu'nun ifadelerinden bize göre çıkarılması gereken sonuç, Bektaşî babalarına 50'şer lira verildiği ve hizmet edenlerin de sevindirildiğidir (Kansu, 1988: 495). O dönemde dergâhta hizmet eden büyük babalar yani post sahibi babalar en azından on kişidir (Keçeli, 2016: 219-220). On kişiye elli lira verilse bu toplam 500 lira eder. Hizmet edenlere de yüz lira verilse toplamda 600 lira eder ki, bunun abartılı olduğu ortadadır. Çünkü Sivas'ta iken Sivas'tan Ankara'ya ulaşmak için Temsil Heyeti'nin toplam yol masrafı için bin lira borç alınmıştı. Bin liradan 600 liranın sadece dergâhtaki babalara bahşiş olarak verilmesi mümkün değildir. Üstelik Mazhar Müfit, Mustafa Kemal Paşa ile Sivas'ta yaptığı konuşmada on lira bahşişi bile çok bulmuş ve iki lira ile iktifa edilmesini istemiştir (Kansu, 1998: 489).

Bu eleştirilerimizin yanında bazı şüpheleri de dile getirmemiz lazımdır. Temsil Heyeti'nin para işlerinin Mazhar Müfit'te olduğunu (Kansu, 1988: 485, 489, 500, 507) dikkate aldığımızda, Hacibektaş'ta böyle büyük bir yardımı hatıratına yazmaması mümkün görünmemektedir. Ancak o, hatıratında böyle bir bilgiye yer vermemiştir. Diğer taraftan Ankara'da mali bakımdan büyük sıkıntı çektiklerini "... para meselesi yine bizi sıkmaya başladı. Ekmekçiye bile verecek paramız kalmamıştı" (Kansu, 1988: 506) diyerek anlatmaktadır. Hatta kahveye koymak için bile şeker alacak paraları kalmamıştı (Kansu, 1988: 506-507). Temsil Heyeti'ndekiler değerli eşyalarını satmış, Mazhar Müfit de değerli bir kürkünü elden çıkarmıştı (Kansu, 1988: 506). Eğer Hacibektaş'ta ifade edildiği gibi 1800 altın Temsil Heyeti'ne teslim edilseydi, herhalde bu derecede büyük bir maddi sıkıntı çekmezlerdi.

Bu bahiste sonuç olarak eldeki veriler Temsil Heyeti'ne ayni ve nakdi yardım yapıldığı konusunda bize pek yardımcı olmasa da Babagan kolundan gelen güçlü aktarımları da dikkate almak gerekir.

SONUÇ

Türk Kurtuluş Savaşı, tarihin en haklı ve meşru savaşlarından biridir. Mustafa Kemal Paşa, verilecek savaşın öncelikle hukuki ve ahlaki olmasına özen göstermiş, bu konuda oldukça titiz davranmıştır. Bu savaşta, Türk milletini yekvücut yapma nedenlerinden biri de herhalde bu tutumu olsa gerektir. Türk milleti bir bütün olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ve BMM'nin etrafında kenetlenmiş ve nihayet bir Türk başarısı olan Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkmasını bilmıştır.

Türk Kurtuluş Savaşı'na Alevi ve Bektaşilerin katkısı veya Alevilerin ve Bektaşilerin Türk Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı roller, üzerinde yeterince durulmayan ve incelenmeyen konuların başında gelmektedir. Özellikle Alevi ve Bektaşilerin Kuvayı Milliye'ye kesin şekilde dâhil olduğu Mustafa Kemal Paşa'nın Hacıbeğtaş ziyareti, kritik bir öneme sahip olmasına rağmen yeterince incelenmiş değildir. Bu çalışmayla bir eksikliği gidermeyi hedefledik.

Hiç şüphesiz alana katkı sağlamakla birlikte bu çalışmamızın yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Başka bakış açıları ve yeni belgelerle özelde Hacıbeğtaş ziyareti, genelde ise Alevilerin ve Bektaşilerin Türk Kurtuluş Savaşı'na katkısı daha detaylı şekilde ele alınmalı ve konu tümüyle açıklığa kavuşuncaya kadar bu yöndeki çalışmalar devam etmelidir.

KAYNAKLAR

Altı, Aziz (2024). "Bektaşî Muhibbanı (1911-1912)". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* / (112): 19-36.

Altınok, Baki Yaşa (2007). "Çelebi Cemalettin ile Veliyyeddin Efendilerin Kurtuluş Savaşı ve Mustafa Kemal Hakkında Anadolu Alevilerine Yayınladığı Beyannâmeler. Beyannâmelerin Orijinal Metinleri". 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevîlik ve Bektaşîlik Kitabı 2, 1001-1032. Ankara.

Atatürk, Mustafa Kemal (2015). *Nutuk*. İstanbul: Kaynak.

Atatürk, Mustafa Kemal (2003). *Atatürk'ün Bütün Eserleri* (Cilt 2). İstanbul: Kaynak.

Atatürk, Mustafa Kemal (2003). *Atatürk'ün Bütün Eserleri* (Cilt 3). İstanbul: Kaynak.

Atatürk, Mustafa Kemal (2003). *Atatürk'ün Bütün Eserleri* (Cilt 4). İstanbul: Kaynak.

Cebesoy, Ali Fuat (1953). *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Vatan.

Dinamo, Hasan İzzettin (1972). *Kutsal İsyân: Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikâyesi* (Cilt 5). İstanbul: May.

Erdoğan, Haşim (2021). “Hacı Bektaş Veli Dergahının Birinci Dünya Savaşı İle Milli Mücadele Dönemindeki Tutumu ve Mustafa Kemal Paşa İle İlişkileri”. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 11(Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı), 197-207.

Erikan, Celal (2008). *Kurtuluş Savaşı Tarihi* (Rıdvan Akın, Haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Kansu, Mazhar Müfit (1988). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Kardeş, Sırrı (1950). *Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal Kırşehir'de*. Ankara: Kırşehir Belediyesi.

Keçeli, Şakir (2016). *Uluslaşma Sürecimizde Bektaşî Alevîler ve Atatürk*. İstanbul: Kaynak.

Kılınc, Aslihan (2022). “Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın Millî Mücadele'ye Desteği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 101 (Mart 2022), 351-374.

Kılıç, Ersin (2011). *Alevî-Bektaşîlerin Milli Mücadeledeki Rolü ve Atatürk İle İlişkileri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Kılınc, Yusuf İzzettin (2006). *Atatürk ve Kırşehir (1919-1938)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Komisyon (1973). *Kırşehir İl Yıllığı 1973*. Ankara: Kırşehir Valiliği.

Kutay, Cemal (2013). *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*. İstanbul: ABM.

Küçük, Hülya (2003). *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşîler*. İstanbul: Kitap.

Menç, Hüseyin (1992). *Milli Mücadele Yıllarında Amasya: Portreler-Belgeler*. Ankara: Yayınevi yok.

Meydan, Sinan (2009). *Atatürk ile Allah Arasında*. İstanbul: İnkılap.

Noyan, Bedri (2002). *Bektaşîlik ve Alevîlik Nedir*. İstanbul: Ant/Can.

Öz, Baki (1999). *Kurtuluş Savaşı'nda Alevî-Bektaşîler*. İstanbul: Cumhuriyet.

Özdemir, Ali Rıza (2020). *Atatürk'ün Dervişleri*. İstanbul: Efsus.

Özüçetin, Yaşar (2009). *Kuva-yı Milliye ve Milli Mücadelede Kırşehir*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği.

Sümer, Ali (1989). *Anadolu'da Türk Öncüsü Hacı Bektaş Veli* (2. Baskı). Ankara: Sevilay.

Şapolyo, Enver Behnan (1958). *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler.

Şener, Cemal (2006). *Atatürk ve Alevîler*. İstanbul: Etik.

Ulusoy, A. Celaleddin (1988). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli ve Alevî-Bektaşî Yolu* (2. baskı). Hacibektaş: Kendi Yayını.

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5-6, Aralık/December 2025, ss. 29-48.

Geliş Tarihi–Received Date: 25.07.2025

Kabul Tarihi–Accepted Date: 15.12.2025

Derleme Makalesi – Review Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18063884>

ŞEYH HASAN AŞİRETİ'NİN ERZİNCAN İLİ REFAHIYE İLÇESİ ESKİKONAK KÖYÜNE GÖÇÜ*

(The Migration of the Sheikh Hassan Tribe to Eskikonak Village
in Refahiye District of Erzincan Province)

H. Dursun GÜMÜŞOĞLU*

ÖZ

Tarih boyunca kontrolsüz nüfus artışı, yeni yurt arayışları ve savaşlar, insan topluluklarının doğası gereği ortak hareket etme eğilimiyle birleşerek sürekli göç hareketlerine neden olmuştur. Atalarımız, farklı yüzyıllarda Orta Asya'dan Anadolu ve Balkanlar'a dalgalar halinde göç etmişlerdir. Bu toplulukların yerleşik hayata geçiş süreçlerinde, köy veya yerleşim yerlerine ya siyasi liderlerinin ya da şeyh, dede, baba, derviş gibi inanç önderlerinin isimlerini verdikleri görülmektedir. Bu durum, tarihi kaynaklardan da doğrulandığı üzere, konar-göçerlikten kısmen yerleşik tarım toplumuna geçişin bir göstergesidir. Ancak, savaşlar, tabii afetler ve yazılı hatıra bırakma duyarlılığının düşüklüğü gibi etkenler nedeniyle, özellikle 16. yüzyıldan önceki döneme ait belgelerin azalması, tarihsel anlamda bazı karanlık noktaların oluşmasına yol açmıştır. Şeyh Hasan Aşireti üzerine basılı eserler ve yayınlanmış makaleler bulunmasına rağmen, konunun farklı kollarına dair yeterli çalışma olmadığı düşünülmektedir. Şeyh Hasan'ın soyu, Malatya'nın Arapgir ilçesi Onar köyünde yerleşmiş olsa da aşiretin kolları Anadolu'nun farklı kırsal kesimlerine ve sonrasında büyük şehirlere yayılmıştır. Bu makale, Şeyh Hasan Aşireti'nin bu kollarından biri olan Zazalı Ali koluna odaklanmaktadır. Makale, bu kolun tarihi yolculuğunu incelemektedir: 1515-1530 yılları arasında Tunceli'nin Ovacık ilçesine gelişi ile 19. yüzyılın ilk yarısında Erzincan'ın Selamet köyüne, oradan da Refahiye'nin Eskikonak köyüne yerleşimi. Ayrıca, çalışmada Zazalı Ali kolunun günümüzdeki yayılım alanları, özellikle Eskikonak köyü halkından 1960-1974 yılları arasında İstanbul'a göç edenlerin yerleştiği semtler, şehre uyum süreçleri ve köydeki yaşamlarına dair önemli notlara yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Şeyh Hasan Aşireti, Eskikonak köyü, Oğuzlar, Bayat boyu.

* Bu makale 16-17 Ekim 2024 tarihlerinde Munzur Üniversitesi'nde düzenlenen Anadolu'nun Horasan'ı Tunceli Sempozyumu'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş halidir.

* Bektaşî halifebabası-Yazar. e-posta: dursungumusoglu@hotmail.com

ABSTRACT

Throughout history, uncontrolled population increase, new homeland searches, and wars, combined with the nature of human communities to move together, have caused continuous migration movements. Our ancestors, in different centuries, migrated in waves from Central Asia to Anatolia and the Balkans. In the settling down processes of these communities, it is seen that they gave the names of either their political leaders or their belief leaders such as sheikh, dede, baba, dervish to the village or settlement places. This situation, as also confirmed by historical sources, is an indicator of the transition from a partially nomadic to a settled agricultural society. However, factors like wars, natural disasters, and the low sensitivity of leaving written memories have caused the decrease of documents, especially those belonging to the period before the 16th century, bringing with it the existence of some dark spots in the historical sense. Despite the existence of published works and articles on the Sheikh Hasan Tribe, it is thought that the studies on the different branches of the subject are insufficient. Although the lineage of Sheikh Hasan settled in the Onar village of Malatya's Arapgir district, the branches of the tribe have spread to different rural areas of Anatolia and subsequently to big cities. This article focuses on the Zazalı Ali branch, which is one of these branches of the Sheikh Hasan Tribe. The article examines the historical journey of this branch: its arrival in Tunceli's Ovacık district between 1515 and 1530, and its settlement in Erzincan's Selamet village, and from there to Refahiye's Eskikonak village, in the first half of the 19th century. Additionally, the study includes important notes concerning the present-day spreading areas of the Zazalı Ali branch, especially the neighborhoods settled by the people who migrated to Istanbul from Eskikonak village between 1960 and 1974, their adaptation processes to the city, and their lives in the village.

Key words: Sheikh Hasan tribe, Eskikonak village, Oghuzs, Bayat tribe.

GİRİŞ

Şeyh Hasan Aşireti'ne dair bazı tarihsel bilgiler M. Şerif Fırat (1983) ve Ali Kemali'nin (1992) eserlerinde bulunmaktadır. Osmanlı Arşiv belgelerinde ise aşiret üyelerinden bazılarının adli olaylarla ilgili kayıtlarına rastlanmaktadır. Aşiret üzerine yapılan müstakil kitap çalıőmalarından biri de İsmail Onarlı'ya (2001) aittir. Onarlı, eserinde vakfiye senedi, muhtelif dönemlere ait fermanlar ve sözlü gelenekten aktarılan bilgileri bir araya getirmiştir. Bunların dışında, Şeyh Hasan ile ilgili makalelerin Alemdar Yalçın-Hacı Yılmaz (2004), Veli Saltık (2013), Hacı Yılmaz (2017), Kader Demir-Ahmet Aksın (2023) tarafından kaleme alındığı görölmektedir.

Ancak, Şeyh Hasan Aşireti'nin 19. yüzyılın ilk yarısında Erzincan Refahiye Eskikonak köyüne gelip yerleşen ve aynı zamanda yazarın büyük dedesi olan Zazalı Ali hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Uzun yıllar süren sözlü ve yazılı belgelerden faydalanılarak hazırlanan bu çalışmanın, söz konusu eksikliği gidererek bilim dünyasına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Orta Asya'dan göç ederek Anadolu'ya yerleşen bu aşiret üzerine yapılacak sosyolojik ve antropolojik çalışmalar, literatürdeki boşluğu doldurmanın yanı sıra, Anadolu'ya göç eden Türkmen aşiretlerinin siyasi ve kültürel yapısı hakkında da yeni bilgiler sunacaktır.

Eskikonak köyünde, Hormekli, Koçgiri ve Şeyh Hasan Aşireti mensupları 1974 yılına kadar barış içinde bir arada yaşamışlardır. Şeyh Hasan konusuna ilişkin olarak köyde yaptığım saha çalışmasında, köyün önde gelenleriyle yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış ve bazı gözlem notları tutulmuştur.

Göçün Şeyh Hasan Aşireti üzerindeki etkilerinin daha iyi analiz edilebilmesi için, öncelikle henüz akademik düzeyde çalışılmamış olan diğer kollar üzerine de sosyolojik ve antropolojik araştırmalar yapılarak akademik literatürün zenginleştirilmesi, sonrasında ise varılan sonuçların sentezlenmesi yerinde olacaktır.

Şeyh Hasan Aşireti ile ilgili araştırmaların artması neticesinde, mezkûr aşiret ile Anadolu'ya göç eden benzer aşiretler arasındaki ilişkiler, etkileşimler ve benzerlikler üzerine fikir edinilmesi de mümkün olacaktır.

Şeyh Hasan Aşireti ile ilgili bilgilerin önemli bir kısmına sözlü geleneklerden ulaşılmaktadır. Sözlü geleneklerde tanınmış kişilerin adlarının geçtiği yerlerde bazı kronolojik sorunlar olduğu tespit edilse de bu bilgilerin iyi analiz edilmesi hâlinde tarihî kaynaklarla uyumlu yeni yorum ve tespitlerin yapılabilmesi her zaman mümkündür.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Eskikonak Köyü'nün Coğrafi Konumu

Eskikonak köyü, Erzincan'a bağlı Refahiye ilçesinin yaklaşık 22 km güneybatısında, iki küçük derenin "Y" harfi şeklinde birleştiği bir mevkide

kurulmuŐtur. Coğrafi koordinatları yaklaşık olarak 39.81667 kuzey enlemi ve 38.71667 doğu boylamıdır.

Köyün hem eski hem de yeni adı Eskikonak'tır. Bu ismin nereden geldiğine dair elimizde kesin bir bilgi veya güvenilir bir söylence bulunmamaktadır. Ancak, bizden önce burada yaŐayanlardan kalma izlerin varlığı nedeniyle, bölgenin eski bir konaklama veya yerleşim yeri olduğu düŐüncesinden esinlenilerek bu adın verilmiş olabileceği kanaati oluŐmuŐtur. Ülkemizdeki köylere dair yayımlanmıŐ muhtelif kitaplarda ve 1928 tarihli, eski yazı ile yayımlanmıŐ *Son TeŐkilât-ı Mülkiye'de Köylerimiz* adlı vilayetlerin teŐkilatlanması ile ilgili eserde de Eskikonak ismine rastlanmaktadır (1928).

Vaktiyle Kuruçay'a bağlı olan Eskikonak köyü, Gavuryurdu, Gezge ve Kabullar köyleriyle birlikte, 4 Mayıs 1933 tarihinde Refahiye'ye bağlanmıştır.

Eskikonak köyü adı, 1974 yılına kadar yayımlanmıŐ kitaplarda yer almaktadır. Ancak, İçişleri Bakanlığı tarafından 1981 yılında yayımlanan *Köylerimiz* adlı kitapta Eskikonak köyünün adı geçmemektedir. Bunun nedeni, İçişleri Bakanlığı Mahalli İdareler Genel Müdürlüğünün 03.04.1974 tarihli onayı ve sonrasındaki resmi yazıŐmalarla köyün tüzel kiŐiliđinin kaldırılarak Yeniyurt köyüne bağlanmasıdır.

2. Şeyh Hasan AŞireti'nin Tarihsel Kökeni

Şeyh Hasan aşireti ile ilgili yapılmış olan çalışmalar birkaç ana başlık altında toplanabilir:

2.1. İsmail Onarlı'nın alıŐmaları

İsmail Onarlı, çalışmasında hem sözlü geleneğe hem de yazılı belgelere yer vermiştir. Onarlı'nın aktardığı bilgilere göre Şeyh Hasan, Türkistan'ın Yesi Şehrinin  ç Kurgun yoresinde doğmuştur. Oğuzların Bozok Kolu'nun, G rhanoğulları'nın, Bayat boyuna bağlı On-Er oymağındandır (Onarlı, 2001, s. 17-18). Şeyh Hasan dünyaya geldiğinde dedesi Bahşi Han oymak beyidir. Abbasi zulmünden bu gölgeye g Ően Hz. Ali soyundan gelenler Bahşi Han'a sığınırlar. Bahşi Han, oğlu Ahmed'i, sığınnacı Musa-ı Kazım'ın ( . 799) oğlu Abbas'ın kız torunlarından Vedduha ile evlendirir ve bu evlilikten Şeyh Hasan doğar. Seyyide ile evliliğinden sonra kendini tasavvuf öğretisine adayan Ahmed, ilim ve irfan sahibi olarak “Şeyh” ve “Hâce” unvanlarıyla anılmaya başlar ve sufilik mahlası olarak “Verani” lakabını alır; böylece “Şeyh Ahmet Verani” olarak  n salar. Bahşi

Han'ın vefatı üzerine beylikten feragat eden babasının yerine Şeyh Hasan, oymağının beyi ve yeni aşiretinin reisi olur. Kardeşi Şeyh Ahmet'i ise ikinci reisliğe getirir. Aşiretin dış ilişkilerini ve askeri idaresini Şeyh Hasan yönetirken, iç düzeni ve dini işleri Şeyh Ahmet yönetir. Orta Asya'daki iç karışıklıklar ya da bir rivayete göre Şeyh Hasan'ın Pîr'i Hâce Ahmet Yesevi'den icazet alması sonucu, "Kırk Kalenderi Derviş" ile ve oymağıyla birlikte Moğol istilasının da etkisiyle Anadolu'ya (Rûm'a) gitmek üzere Türkistan'dan yola çıkarlar (Onarlı, 2001: 17-18).

İnsanları irşat etmek amacıyla 21 Recep 582 (1186) tarihinde İsfahan kalesinden yol izinnamesi alınmıştır. Şeyh Muhammed bin Abdullah Ardistani (Hindistani-Horasanî) tarafından yazılan belgede şöyle denilmektedir:

"...On İki İmam ve şanlı evlatlarından olma Şeyh Hasan'ın geçtiği bölgelerdeki sultan, vezir, emir, büyük efendiler, İslam kadıları ve onların hadimleri, her şehirde ve köyde zaviye ve tekkelerde, kilise ve hayır yerlerinde; Arap'ın, Türk'ün, Acem'in, doğulusu batılısı Deylemliler, Akrad ve Haşimiler, hâsılı devlet erbabı gelip müracaat edeceklere ilgi gösterip, hediye ikram edip ve nimetlerden hissedar edip koruyarak, bugüne kadar imdada yetişip onları muhafaza etsinler" (Onarlı, 2001: 19).

Bayat Boyu oymaklarının, Yukarı Fırat Havzası'na yerleşerek obalar şeklinde köyler ve zaviyeler kurarak 12. yüzyılın sonlarına doğru yerleşik düzene geçtikleri belirtilmiştir (Onarlı, 2002: 665-704). Bayat boyu beyi ve inanç önderi Sultan Onar, diğer adıyla Şeyh Hasan, aşiretiyle Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek öncelikle Elâzığ-Tunceli bölgesine ve Malatya'nın Arapgir ilçesine yerleşir ve orada yaşar (Onarlı, 2001: 15).

Şeyh Hasan'ın türbesi, Malatya'nın Arapgir ilçesine bağlı, 11 km uzaklıktaki Onar köyündedir.

Onarlı, eserlerinde Şeyh Hasan Vakfı'nın bazı kesintilere uğramasına rağmen varlığını sürdürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca, türbede bulunan mezar taşı üzerindeki Bayat boyu damgası ile diğer mezar taşları, vakfiye ve fermanlar gibi yazılı belgelerdeki verileri karşılaştırarak sonuçlara ulaştığını bildirmiştir (Onarlı, 2002: 665-704).

Onarlı'nın eserinde yer verdiği Vakfiye belgesi, I. Alaeddin Keykubat (1219/20-1237/8) dönemine ait On-Er Zaviyesi'ne ait bir vakıf belgesidir. Aynı zamanda Onar köyünün kuruluşunu ve sınırlarını da belirleyen bu vesika, Latin harflerine çevrilmiŐ h liyle şöyledir: "...Tahriren fi ğurre-i Őehr-i Rebi l hir. Senete ihd  ve iŐrine ve sitti-mietin."

Bu belgenin 1 Rebiyülahir 621 (22 Nisan 1224) tarihinde düzenlendiği g r lmektedir. (EK: 1)

2.2. Veli Saltık'ın GörüŐü

Şeyh Hasan AŞireti ile ilgili diğer bir görüş ise Veli Saltık tarafından özetlenmiştir. Saltık'a göre MuŐ yöresinde yaşayan ve "Şeyh Hasanlılar" olarak bilinen topluluk, iki ana koldan gelmektedir ve halk bunları tek kökten sanmaktadır. Topluluğun bir kolu Ehlibeyt'ten (Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın evliliğinden doğan İmam Hüseyin'in Kerbela katliamından kurtulan oğlu Zeynel Abidin'in soyundan) gelmektedir. Bu koldan gelenlere "Dede Şeyh Hasanlılar" denir; bunlar Alevi inanç önderleridir ve geniş bir talip topluluğuna önderlik ederler. Bu kolun Anadolu'ya gelen ilk önderleri Şeyh Hasan ve Şeyh Ahmet kardeŐlerdir. İkinci kol olan "AŞiret Şeyh Hasanlılar" ise esasen Moğol kökenli olup, yaŐadıkları bölgelerde hâkim olan kültürün etkisiyle kimi yerde Kürtçe, kimi yerde Zazaca, kimi yerde Türkçe konuŐmaktadırlar. AŞiret Şeyh Hasanlıların sayılarının bugün iki yüz bini bulduğu belirtilmektedir (2013: 279-312).

Gerek sözlü gelenekten (KK1; KK2), gerekse İsmail Onarlı'nın vakfiye senedi, fermanlar ve Osmanlı Arşiv belgeleri gibi yazılı verilere dayanarak, Eskikonak köyüne gelen ataların Malatya Onar köyünden geldikleri tespiti isabetli görünmektedir. Türbesi halen Arapđir'in Onar köyünde bulunan Şeyh Hasan'ın evlatları, uzun süre burada yaŐayıp çoğaldıktan sonra bir kısmı Maraş, Malatya, Tunceli, Erzincan, Sivas ve Kayseri'nin muhtelif yerlerine dađılmıŐlardır.

3. Şeyh Hasan AŞireti'nin Bir Kolunun Eskikonak Köyüne Göçü

Eskikonak köyündeki Şeyh Hasan AŞireti mensuplarının ataları, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettikten sonra Elâzığ-Tunceli bölgesine ve Malatya'nın Arapđir ilçesine yerleşmişlerdir. Arapđir'de nüfusun çoğalması ve belirlenemeyen başka nedenlerle aşiretin bir kısmı, 1515 ile 1530 yılları arasında Tunceli'nin Ovacık ilçesine yerleşmiştir (Onarlı, 2001: 215).

Daha sonra Ovacık'tan göç eden bir kol, Erzincan'ın Zazalar köyüne gelerek burada uzun süre yaşamıştır (M. Gümüšoğlu, kişisel iletişim, 2025). Sözlü geleneklere göre, muhtemelen 19. yüzyılın ilk yarısında, Zazalar köyünde yaşayan üç kardeşten biri orada kalmış; diğer ikisi ise sırasıyla Kemah'ın Selâmet köyüne ve Refahiye'nin Eskikonak köyüne göç ederek 19. yüzyılın ortalarında yerleşmiştir.

Eskikonak köyüne gelen ve Zazalı Ali olarak tanınan bu kişinin Mehmet adında bir oğlu olur. Mehmet'in ise Mahmut, İsmail, Hüseyin ve Hasan adlarında dört oğlu dünyaya gelir. Bu dört kardeş, Eskikonak köyünde yaşamış olan üçüncü kuşağı temsil etmektedir. Bu soyun günümüzde hayatta olan üyeleri ise 7. ve 8. kuşaklardır.

Eskikonak'ta yaşayan Şeyh Hasan Aşireti üyeleri, mevcut durumlarıyla talip grubundandır. Selamet köyünde buldukları sırada dedelik hizmeti yapanlarının olup olmadığı tespit edilememiştir. Bu aşiretin irşat hizmetleri, Derviş Cemâl evlatları tarafından yerine getirilirdi. Ali Kemali (1992:145) de benzer bir tespiti kaydetmiştir.

Derviş Cemâl, Hacı Bektaş Velî halifelerindendir ve Hacı Bektaş Velî'den icazet aldığı *Velâyetname*'de kayıtlıdır (Duran & Gümüšoğlu, 2010: 773).

Ali Kemali, eserinde (1992, s. 160), 1930'lu yıllarda Ovacık'ta yaşayan Şeyh Hasan Aşireti'nin Gülabi Uşağı, Arslan Uşağı, Kemah'ta bulunan Keçel Uşağı, Bal Uşağı, Abbas Uşağı, Kâv Uşağı, Kırganlı Uşağı, Koç Uşağı, Birmanlı, Aşuranlı Uşağı, Demanlı Uşağı, Topuz (Bezgâr) Uşağı, Karaballı Uşağı, Seyyit Kemal Uşağı, Laçın Uşağı, Ferhat Uşağı, Beyit Uşağı ve Şam Uşağı gibi kollarını belirtmektedir.

Eskikonak köyünde, Şeyh Hasanlılar, Hormekliler ve Koçgiri Aşireti olmak üzere üç aşirete mensup insanlar bir arada yaşamıştır. Eskikonak köyü ismine Erzincan dışında Ağrı'nın Patnos ve Gaziantep'in Nizip ilçelerinde olduğu gibi Bulgaristan'da da rastlanmaktadır.

Köyün isim olarak ulaşılan en eski kaydı, M. Şerif Fırat'ın eserinde yer alan bir açıklamada geçmektedir: Hormekli aşiretinin Bali kabilesinin 1628 tarihinde Kırıktaş, Kürelik, Alacahan, Halitler, Gavuryurdu (Yeniyurt) ve Eskikonak köylerine yerleştiği belirtilmiştir (Fırat, 1961: 80).

Zazalı Ali'nin ailesi ile köye geldiğinde burada kimsenin olmadığını ve daha önce yerleŐenlerin başka yerlere g ç ettiğini d Ő nmekteydik. Bu tahmini doğrulayan bir bilgiye, 2003 yilındaki bir ziyarette ulaŐıldı. Tarafımızdan köyün yaŐlılarından edinilen bilgiye göre, Eskikonak'ın güneyinde, Diyarlar köyüne yakın bölgede, Hormekli aşiretinin kollarından Zerkenliler'in mezar yerleri ve eski ev kalıntıları bulunmaktaydı. Zerkenlilerin daha sonra Gemecik köyüne yerleştikleri bildirilmiŐtir.

Eskikonak köyüne tespit edilebilen ilk yerleşim tarihinin 1628 olduğu, Zazalı Ali'nin ise 1845-1850 yılları arasında köye geldiği kuvvetle muhtemeldir. KuŐaklar arasındaki süreyi yirmi yıl olarak kabul ettiğimizde, Zazalı Ali'nin geliş tarihi bu aralığa denk gelmektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra askere alma ve vergi toplama amaÇlı en eski yerel yazılımların 1845 yıllarında yapıldığı bilgisi ışığında yapılan Osmanlı ArŐivi araştırmalarında Eskikonak köyü ismine rastlanmaması; Zazalı Ali'nin 1845 yılı sonrasında geldiğini, ya da köyün sadece tek bir evden oluŐması nedeniyle gözden kaçtığını düŐündürmektedir.

Ali Kemali'nin 1930'lu yıllara ait tablosu, Eskikonak'ta 62 kişi (32 erkek, 30 kadın); Yenyurt'ta (Gavur Yurdu) 72 kişi (37 erkek, 35 kadın); Halitler köyünde ise 110 kişi (60 erkek, 50 kadın) yaşadığını göstermektedir (Kemali, 1992: 160).

1964 yılında köyde sadece 10 hane kalmıştı (ortalama 50 kişi).  nk  1950'lerden itibaren genç neslin Şehirlere göçü başlamıştı. 1974 yılına gelindiğinde ise, köydeki son evde yaşayan Karakoç ailesinden kişi, çalıŐamayacak kadar yaŐlanması nedeniyle İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır. Böylece muhtarlık yetkisi Yenyurt köyüne intikal etmiştir.

Bu g ç hikayesi özetle, Zazalı Ali'nin köye geldiği dönem ile bütün insanların büyük Şehirlere göç ettiği dönem arasında yaklaşık 150 yıllık bir süre geçtiğini göstermektedir. Benzer Şekilde, 1628'deki ilk yerleşim ile Zazalı Ali'nin gelişi arasında da 150 ila 200 yıl arasında bir süre geçmiştir. Bu döngü, her 150-200 yılda bir nüfusun artması, arazilerin sabit kalması ve yeni kazanç kapılarının aılamaması sonucu, o bölgede yaŐayanların başka yerlere g ç etmesini beraberinde getirmiştir. Muhtemelen bu g ç döngüsü sonucunda geride kalan eski evden dolayı bölgenin adı "Eskikonak" olarak kalmıştır.

Bu durum, 1628 yılı ile 19. yüzyılın başlarına kadar burada bir yerleşimin var olduğunu; daha sonra Zazalı Ali'nin ailesi ile gelerek yerleşimin yeniden gerçekleştiğini göstermektedir. Zaman içinde yapılan evlilikler sonucunda, baba tarafı Şeyh Hasan aşiretine mensup olanlar, anne tarafından yakın çevre köylerdeki Hormekli Aşireti'nin muhtelif kollarına mensup olmuşlardır. 20. yüzyılın başında ise Koçgiri Aşireti üyelerinden (sonradan Karakoç soyadını alan) kişilerin köyden yer satın alarak gelip yerleştikleri ve Sivas İmranlı tarafındaki akrabalarıyla kız alıp verme yoluyla ilişki kurdukları tespit edilmiştir.

4. Şeyh Hasan Aşireti'nin Şehirlere Göçü

Eskikonak köyünden İstanbul'a gelip yerleşen ilk kişilerden biri bu makaleyi kaleme alan yazarın babası Kemal Gümüšoğlu'dur (1950). Onun İstanbul'a gidişi, babasının (dedesi) büyük tepkisine neden olmuştu; çünkü şehre gitmek, onlar için baba yurdunu terk etmek anlamına geliyordu. Ailece İstanbul'a geliş ise 29 Ekim 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. 1963 yılında dedesi köyde rahatsızlanınca tedavi için İstanbul'a gelmek zorunda kalmıştır. Bu durumu gören kirvesi (yöredeki söylenişle "kivra") Kemah, İhtik köyünden Hasan Tanyıldız'ın, dedesine "Hüseyin Ağa, bak artık İstanbul'da da bir evin var, bu ev olmasa nerede kalırdın" demesi üzerine dedesi ona hak vermiştir (KK1).

İlk defa şehre göç edip yerleşenler, henüz köyde yaşamını sürdüren gençlere örnek teşkil etmiştir. Köydeki sıkı aile bağları bazı avantajlar sunsa da göçün ardındaki temel itici güçler şunlardır:

- Aynı insanlarla sürekli bir arada olmanın getirdiği psikolojik sorunlar ve travmalar.
- Dedikodular.
- Köyde veya yakın yerlerde okul ve hastane imkânının bulunmaması.
- Daha farklı yaşam alanlarına, ekonomik ferahlığa ve refaha duyulan özlem.

Eskikonak köyü mensubu üç aşirete ait (Şeyh Hasanlılar, Hormekliler, Koçgirililer) özellikle 1900-1925 doğumlu olanlar, İstanbul'a gelerek mandıralarda veya çeşitli işlerde işçilik yapmışlardır. Çoğunlukla rençberlikten başka bir meslek

bilmeyen bu insanlar, Şehirde kazandıklarını köye götürmüş ve oradaki ihtiyaçları için kullanmışlardır.

1950-1960 yıllarında İstanbul'a gelen daha genç kuşak ise başlangıçta işçilikle yetinmek yerine; apartman görevlisi, Őoför, kahvehane işletmecisi, çeşitli Őirket çalışanı ve emniyete bağlı mahalle bekçisi gibi farklı mesleklere yönelmişlerdir.

Köyden gelenler, ata kültürünü yaşatmak, ötekileştirilmemek ve yeni yaşama uyum sağlamak amacıyla dayanışma odaklı olarak aynı mahallelerde birbirlerine yakın yerlere yerleşmeye başlamışlardır.

Gençler genellikle 13-15 yaşlarına gelince, yanlarına bir kat yatak ve yorgan alarak gurbete çıkmışlardır. Kendilerinden önce giden köylü veya akrabalarının yanına sığınmışlardır. Bu kişiler, gençlere hem bekârların kalabileceği bir yer hem de iş bulmuşlardır. Bu anlamda İstanbul'da ilk yerleşimler Kuledibi, Tophane ve Feriköy semtlerinde gerçekleşmiştir.

Daha sonra gerek Feriköy'de gerekse Okmeydanı ve Hasköy'deki hazine arazilerini araçlardan belirli bir ücret karşılığında satın alarak gecekondular inşa etmeye başlamışlardır. Bu süreçte eş ve çocuklarını da köylerinden getirerek Şehirde aile düzenlerini kurmuşlardır.

Zaman içinde çevre yolu geçmesi nedeniyle istimlak edilen yerlere karşılık Küçükköy'de arsa tahsis edilenler dışında, önemli bir kesim genellikle Ümraniye, İhlamurkuyu ve Dudullu bölgelerine yerleşmiştir. Bu arada yurt dışına giderek oralara yerleşenler de olmuştur.

Eski neslin vefat etmesiyle birlikte, yeni neslin farklı çevrelerden kişilerle evlenmesi, eğitim ve ekonomik sosyal yapıdaki değişiklikler, yeni yaşam formlarına doğru evrilmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Köy adına kurulan dernekler, kültürel gelenekleri yaşatmak açısından önemli görevler üstlenmektedir.

Ő. Eskikonak Köyündeki Şeyh Hasan AŞiretinin Etnik Kimliği

Atalarımızdan intikal eden bilgiler, aşiretin köken itibarıyla Oğuz Türkleri olduğu ve Horasan'dan geldiği yönündedir. Kutsal dağ, kutsal su, türbe kültü, yaşam tarzı, sabah güneşe karşı dua etme ve mezar taşlarındaki motifler gibi kültürel unsurlar da bu kökeni destekleyen ipuçlarıdır.

Kadri Kemal Kop'un verdiği bilgilere göre (Kop'tan aktaran Fırat, 1983: 20), miladın dokuzuncu yüzyılında Türkistan'dan Anadolu'ya göç eden birçok Türkmen kabilesi bulunmaktadır. Bunlardan bir asır sonra gelen Kayıhanilerle birlikte, yine birçok oymak Fırat ve Dicle vadilerine yerleşmiştir. Alpaslan'ın Malazgirt zaferinden sonra da Türkistan'dan pek çok Türkmen boyu, doğunun çeşitli bölgelerine, Dersim ve Erzincan havalisine gelip yurtlanmıştır. 13. yüzyılda Oğuz neslinden Akkoyunlu ve Karakoyunlular Ahlat ve Malazgirt'te güçlü bir hükümet kurmuşlardır. Yine 13. yüzyılın başında Moğolların önünden kaçıp Erzincan, Dersim, Akçadağ ve Maraş gibi sarp bölgelere sığınan aşiretlere İlhaniler (Moğollar) ve Osmanlılar tarafından sayısız zulümler yapılmıştır.

Kop, devamla bu kabilelerin Kızılbaş adı altında milli birlikten uzaklaştırıldıklarını ve Osmanlılardan gördükleri sürekli kötülükler yüzünden kendilerini yabancı sanıp milli duygularını ve dillerini yitirmekten endişe duymadıklarını yazmaktadır. Sünnilik ve Şiiliğin siyasi firkalar halinde yürüdüğü o çağda, Padişah Yavuz Sultan Selim, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasından korkarak Doğu Anadolu'daki Kızılbaşlığı yok etmek kastıyla harekete geçmiş ve iç ile Doğu Anadolu'daki Alevilerden kırk bin kişinin kanını akıtmıştır. Yavuz Sultan Selim'in 23 Ağustos 1514'te Çaldıran Ovası'nda Şah İsmail'i yendikten sonra dönerken, Fırat'tan İmranlı'ya kadar ele geçirdiği bölgelerde yaşayan Bektaşî ve Kızılbaş Türklere çatıp onları doğunun sarp dağlarına kaçırdığını; bu şekilde dağlara sığınan Türk ve Türkmen boylarının benliklerini kaybettiklerini belirtir (Aktaran Fırat, 1961: 20).

Besim Atalay, *Bektaşilik Edebiyatı* adlı eserinde Tahtacılar ve Çepnilerin Sünni köylülerden bahsederken "Türk" dediklerini; kendilerinden bahsederken ise "Türkmen" dediklerini ve "Türk" kelimesinin onlarca Ehlisünnet karşılığı olduğunu belirtmektedir (Atalay, 1991: 32-33). Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi tarafından düzenlenen bir sempozyumda da (2007) benzer bir söylemin Bulgaristan'da yaşayan Alevi ve Bektaşî kökenli insanlar için de geçerli olduğu ifade edilmiştir.

Refahiye'ye bağlı Alevilerin yaşadığı köylerde Sünni köyler için "Türk" tabirinin kullanıldığı gibi, Sünni köylerde yaşayanlar da Aleviler için "Kürt" tabirini kullanırlar. Oysa yaşlılara etnik kimlikleri sorulduğunda, Horasan'dan geldiklerini ve Türk olduklarını belirtirler; Şafii mezhebinden olanlara karşı da

mesafeli durarak onlarla ilgileri olmadığını ifade ederler. Bu durum, "Türk" veya "Kürt" tabirlerinin arkasındaki asıl nedenin etnik değil, mezhebi farklılıkları doğru ifade etme amaçlı olduğunu açıkça göstermektedir.

Şeyh Hasan Aşireti'nden Eskikonak'a ilk gelen kişinin Zazalı Ali olduğu ve Zazalar Köyü'nden geldiği daha önce belirtilmiőti. Ataların Arapgir Onar köyünde Türkçe konuştuğu ve Türk oldukları göz önüne alındığında, Zazacayı göçler nedeniyle Ovacık'ta öğrenmiş olmaları anlaşılmaktadır.

20. yüzyılın başında köye Koçgiri Aşireti mensuplarından Karakoç soyadlı kişilerin gelmesiyle, zaten büyük ölçüde kelime benzerliği olan yeni bir dilin kabulü zor olmamıştır. Küçük çocuklar doğal olarak Kürtçe (Kurmanci) dilini daha çabuk kavramıştır. Zaman içinde yaşlılar özelde Zazaca konuşmaya devam ederken, köyde yaygın kullanılan dil Kürtçe olmuştur. Yakın çevre köylerden Yenyurt'ta ve Kırıktaş'ta Zazaca konuşulması ve gençlerin birbiriyle evlenmesi, her iki dilin de öğrenilmesini ve güncelliğini korumasını sağlamıştır. Yenyurt köylüleri de atalarının sözlü olarak Dersim tarafından geldiklerini beyan etmişlerdir.

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği yıllara kadar Türkmenlerin konar-göçer yaşadığı bilinmektedir. Ferman sonrası Osmanlı Devleti, askere alma ve vergi toplama amacıyla mecburi iskân konusunu gündeme getirmiş ve uygulamıştır. Bu süreçte, isyan eden Kürtçe konuşan veya Kürt kökenli aşiret üyeleri aileleriyle birlikte Türk köylerine yerleşmişlerdir. Komşuluk ve alışveriş ilişkileri nedeniyle bazı köylerde ana dil zamanla Kürtçe olurken, bazı köylerde ise vaktiyle Kürtçe konuşulurken zamanla Türkçe yeni neslin ana dili haline gelmiştir.

Dil değişimine dair bizim de şahit olduğumuz çarpıcı örnekler şöyledir:

Bolu'da doğan ve yaklaşık 1990'da vefat eden Çerkez kökenli Hayriye Gümüőöđlü, yazarın amcası Hasan Gümüőöđlü ile evlenip uzun süre Eskikonak'ta yaşaması nedeniyle mükemmel bir şekilde Kürtçe konuşurdu. Kendini Çerkez gibi hissetmezdi ve Alevilik inancını bütün samimiyeti ile yaşardı (Gümüőöđlü, 2003: 20).

Sivas, Gölova'ya bağlı Uluçukur köyünde yaşayan Selanik göçmenlerinden Ali Rıza Bey, Halitler köyünden gidip oraya yerleşen Gürzoğlü soyadlı Hormek

aşiretinden kişilerle sadece komşuluk ilişkilerinden dolayı Kürtçe öğrenmiş; 40-45 senelik komşuluk ilişkilerinden sonra Alevileşmiştir.

Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda Türkmen unsurlar önemli bir yer tutarken, saray çevresindeki Farslaşma etkileri, aşırı vergiler ve devlet otoritesinin zayıflaması çeşitli isyanlara yol açmıştır. Benzer bir durum Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve gelişiminde de görülmüştür. Osmanlı, beylikten imparatorluğa geçince asli unsurlarından uzaklaşmaya başlamış; bu duruma Türk asıllı olmayan kadınların sarayda yer almasının da etkisi olduğu düşünülmektedir.

Özellikle Şah İsmail ve Yavuz Sultan Selim arasındaki hadiseden dolayı Türkmen denilen Alevi-Kızılbaş topluluklara önyargılı bakışların geliştiği, katliamların yapıldığı ve bu bakış açısının yüzyıllarca devam ettiği tarihi bir gerçektir.

Cemâl Şener bu konuda şunları yazmaktadır (Şener, 2002: 15):

“Bruinessen'in yazdıklarından ve Jandarma Genel Komutanlığı raporundan çıkan sonuç; Türkçe'nin unutulduğu, onun yerine Zazaca ve Kurmanci'nin hâkimiyet kurduğudur. Demek ki Aleviler önce Türkçe biliyorlar. Türkçe'nin yerini zamanla Kürtçe ya da Zazaca alıyor. Bu durum Türk tarihi, Osmanlı-Alevî ilişkileri ve Osmanlı-Kürt ilişkileri ile koşut sayılır. Osmanlı'nın kuruluş yıllarında Türkmen ağırlığı vardı. Bu, Fatih Sultan Mehmet dönemine kadar devam etti. Devşirme geleneği Osmanlı'da hâkim oldukça Türkmen düşmanlığına koşut olarak Alevî düşmanlığı da arttı. Türkmen'in önünde iki yol vardı: Ya Sünnileşip ümmetleşecekti ya da 'Katli vacip'ti. İşte Osmanlı'ya karşı bitip tükenmeyen Celâli ayaklanmaları böyle başladı. Merkezi otoritenin güçleri karşısında yenilen Türkmen'in canını kurtarmak için tek yol kalmıştı: Kuş uçmaz kervan geçmez dağ köylerine yerleşmek. Türkçe'yi unutup Kürtçe ve Zazaca'yı öğrenip canını kurtarmak. İşte Horasan Türkleri'nin Kürtleşme macerası böyle başlıyor.”

Aynı eserin devamında, konuya dair önemli bir başka belgenin de Dersim Milletvekili Hasan Hayri Bey'in 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı tarihi konuşma olduğu belirtilir (Şener, 2002: 25). Hasan Hayri Bey bu konuşmasında; Harzem'den gelen ve Türkçe konuşan atalarına Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubat'ın yerleşme izni verdiği, ancak Yavuz Sultan Selim zamanında

can güvenlikleri nedeniyle Dersim dağlarına çekilmek zorunda kaldıkları ve tecrit neticesinde kendilerini gizlemek için Kürtçe öğrendiklerini, süreç içinde Türkçeden uzaklaŐarak K rtleŐtiklerini belirtmiştir.

Bugün yaŐı 60'ın üstünde olan ve Zazaca veya Kürtçeyi bildiği, hatta Türkçeyi bozuk bir Őive ile konuŐtuđu halde, kendisini Kürt ya da Zaza diye ifade eden (yani Türk olmadığını söyleyen) tek bir Alevi'ye rastlanmadığı ifade edilmektedir. Kendisini Kürt ya da Zaza olarak ifade eden azınlık gençlik kesimi ise, son yıllarda Kürtçülük veya radikal sol r zg rından etkilenen bir kesimdir ve bu kesimin savunduğu Kürt ya da Zaza kimliği, tarihsel değil siyasi bir kimlik olarak kabul edilebilir (Şener, 2002: 27).

Ali Rıza  zdemir de Türkmenlerin Zazaca ve Kurmana  ğrenmesi üzerine detaylı çalışmalar yapmıştır. Buna göre en az 3-4 nesilde dil deđiŐimi gerçekleŐmekte, kültürel unsurlar ise daha uzun süre yaŐayabilmektedir. Sultan Selim ve Sultan Süleyman zamanlarında parçalanarak Zaza ve Kürt aşiret birliklerine dahil edilen Türkmen aŐiretleri, nesiller geçtikçe Zazaca ve Kürtçeyi belli düzeylerde öğrenmiŐler ancak kendi soy bilgilerini de bugüne kadar getirmiŐlerdir ( zdemir, 2014). Bu aŐiretlerden biri de Şeyh Hasan aŐiretidir.

6. Eskikonak Köyünde YaŐamdan Notlar

Eskikonak köylülerinin temel geçim kaynağı büyükbaŐ ve küçükbaŐ hayvancılıktı. Bunun yanı sıra, kendi ihtiyaçları kadar buğday eker ve ekmeklerini bu undan yaparlardı. Arpa, yulaf ve fiğ de ekilerek kıŐın hayvan yemi olarak kullanılırdı.

Bölgenin aşırı soğuk iklimi ve meyve-sebze üretimine dair bilgi birikiminin sınırlı olması nedeniyle bahçe tarımı son derece kısıtlıydı. Köy halkı esasen gelenekiydi ve “Biz babadan böyle gördük” anlayıŐıyla yeniliklere pek açık değillerdi. Yenilik yapılması durumunda yaŐanabilecek verim düŐüklüđünü, olası bir salgın hastalığı veya baŐarısızlıđı kendileri açısından bir uğursuzluk olarak kabul ederlerdi; zira akıl danıŐabilecekleri bir kurum yoktu. Kış mevsiminin uzunluğu, kar yađıŐının 2-2,5 metreyi bulması, ekilebilir arazinin düŐük kalitesi ve aşırı taŐlık olması da bu durumu etkileyen önemli faktörlerdi.

Köylüler, gaz yağı, ay, Şeker, temizlik maddesi gibi zorunlu ihtiyaç malzemelerini yazın topluca satın alarak kıŐa hazırlık yaparlardı. Refahiye'de

kurulan pazara genellikle perşembe günleri giderlerdi. Kış aylarında ise aşırı kar ve soğuk nedeniyle pazara gidişler oldukça nadirdi.

İstanbul'dan köye gönderilen mektuplar, alıcının adı ve adresi yazıldıktan sonra üzerine "Esnaf Hüseyin Yumak eliyle" diye bir not düşülerek gönderilirdi. Perşembe günü kasabaya gidenler mutlaka bakkal Hüseyin Yumak'a uğrar hem alışveriş yapar hem de postaneden toplu olarak oraya gelen mektupları alıp köye varınca elden teslim ederlerdi.

Telgraflar (Elt, Normal ve Yıldırım telgraf) bile uzaklık ve coğrafi koşullar nedeniyle köye hemen ulaşamazdı. Telgrafın köye ulaştırılması için postaneye ayrıca sürücü ücreti peşin ödenir; Refahiye'den "özel ulak" tabir edilen atlı bir kişi tarafından köye özel olarak götürülürdü. Aksi takdirde, köyden kasabaya gelecek birine teslim edilmesi beklenirdi.

Köylü kadınlarının ihtiyaçları, seyyar manifaturacı olarak adlandırılacak "çerçiler" aracılığıyla karşılanırdı. At, eşek veya katır sırtında öteberi satan çerçiler, çoğunlukla yumurta karşılığında iplik, kumaş, saç tokası, düğme ve başörtüsü gibi eşyalarla takas yaparlardı. Bütün yakın köylerin tuz ihtiyacı ise Kemah'tan satın alınarak karşılanırdı.

Köyün kasabaya ve ana yola uzak olması, hastalananların doktora veya hastaneye gitmesini çok zor bir olay haline getirirdi. Özellikle kış ortasında hastaneye gitmek gerekirse, bu başlı başına büyük bir dertti. Hastalar, "Tevük" denilen kızaklar yapılarak, üzerlerine yatak yorgan konulduktan sonra, kalabalık bir grupla kasabaya götürülürdü.

Sağlık koşulları nedeniyle çocuk ölümleri çok olurdu. Doğum kontrol yöntemlerini bilmedikleri için pek çok kadın on beş civarında çocuk doğururdu; çok çocuk sahibi olmak, aynı zamanda ev ekonomisine büyük katkı sağladığından önemliydi. Ancak doğum sancuları bazen günlerce sürerdi. Örneğin, Melek Gümüšoğlu'nun 8-9 gün süren doğum sancularından sonra müjdesi İstanbul'a gelirdi. Kadınlar doğal olarak zamanından çok önce yaşlanırlardı.

1940'lı yıllarda dedelerin İstanbul'a gelmek istedikleri zaman, genellikle Eskikonak'tan Giresun'a kadar yürürler ve oradan Gül Cemâl vapuruna binerek İstanbul'a ulaşırlardı. Bu yolculuk Kızıldağ, Sivas üzerinden yapılırdı ve

yürüyerek gelmeleri bir ayı bulurdu. Daha sonraki yıllarda ise İstanbul'a geliŐler, İngiliz Austin marka, kamyondan bozma otobüslerle yapılmaya baŐlandı.

Köyü arazileri, tarihi İpek Yolu'nun geŐtiđi alanlar olmuştur. İpek Yolu, Koşgiri'den, Zerkenlilerin mezarlarının altından Demirci mevkiinden ve Bekolar köyü önünden geŐerek devam ederdi; böylece köyü arazileri sayısız yerli ve yabancı gezginci ve tüccarın yüzyıllarca geŐtiđi yerler olmuştur.

Burada bir anımı da paylaŐmak isterim. 1963 senesinde Refahiye'den İstanbul'a dönüŐte kullanılan otobüs, yolda hararet yapmış ve radyatörü su kaŐırmıŐtı. Bu durum yolculuğu uzatarak 4 güne çıkarmıştı. Őoför çaresizlikten yolculardan kenger sakızı toplayarak radyatöre yapıŐtırmıŐ ve bu Şekilde yola kısmen devam edilebilmiŐti. O dönemde Refahiye'den İstanbul'a otobüs yolculukları 48 saat ile 72 saat arasında sürerdi. Perşembe sabahı Refahiye'den yola çıkan otobüs, Cumartesi saat 15.00-18.00 arasında İstanbul Dolapdere, YeniŐehir top sahasına ulaŐırdı. O gün köylülerden bir kısmı otobüsü bekler; yakınlarını görmeye, mektup, peynir, yoğurt ve y n gibi köyden gelen eŐyaları almaya çalıŐırdı.

Soğuk kış gecelerinde yetiŐkinler, köyü odalarında bildikleri hik ye ve masalları anlatırlardı. Bu hik yeler genellikle iki ana temadan oluŐurdu: 1) Dini ve Kahramanlık Hik yeleri: Hz. Ali'nin Hayber kalesi fethi, savaŐlardaki yararlılıkları, Peygamberimize nasıl yardımcı olduğu, Hz. Muhammed'in Miraç hadisesi, Kербela vakası, Şah İsmail'in Arap-1 Zengi ile olan hik yeleri ve Hacı Bektaş Veli'nin menkıbeleri. 2) Fantastik ve  ğretici Anlatılar: Dev, cin, peri gibi doğaüstü varlıkları konu alan masallar ve ders veren hik yeler. Erkekler arasında ise bitmek tükenmez askerlik anıları en ince ayrıntılarına kadar ballandırılarak anlatılırdı (KK1; KK2).

SONUÇ

Atalarımızdan bizlere intikal eden güzel bir söz vardır: "GeçmiŐi olmayanın geleceği olmaz." Bu sözün amacı geçmiŐte yaŐamak veya geçmiŐi özlemek değil; aksine, geçmiŐimizi bilerek günümüzü doğru yaŐamak ve geleceğe de örnek olmaktır.  detlerimiz, inanıŐ Őekillerimiz ve değer yargılarımız, toplum içindeki yerimizi belirler. Bu nedenle, kimlik problemi yaŐamamak için geçmiŐimizi iyi bilmek büyük önem taŐır. Pek  ok Őeyin yazıya geçmemesi nedeniyle, yaŐlı

insanlar birer birer eksildikçe geçmişimizle olan bağlarımız daha muğlak bir hâl almaktadır.

Bu çalışma, Şeyh Hasan Aşireti'nin kökenini ve izlediği yolu ortaya koymuştur. Şeyh Hasan, Türkistan'ın Yesi şehrinin Üç Kurgun yöresinde doğmuştur. O, Oğuzların Bozok Kolu'nun, Gürhanogulları'nın, Bayat boyuna bağlı On-Er oymağındandır. Dedesi Bahşi Han'ın oymak beyi olduğu dönemde, Abbasi zulmünden kaçan Hz. Muhammed-Ali soyundan gelenler Bahşi Han'a sığınmıştır. Bahşi Han, oğlu Ahmed'i sığınmacı Musa-ı Kazım'ın (ö. 799) oğlu Abbas'ın kız torunlarından Vedduha ile evlendirmiş ve bu evlilikten Şeyh Hasan dünyaya gelmiştir.

Bahşi Han'ın vefatı üzerine, beylikten feragat eden babasının yerine Şeyh Hasan oymağının beyi ve yeni aşiretinin reisi olmuştur. Kardeşi Şeyh Ahmed'i de ikinci reisliğe getirmiştir. Şeyh Hasan aşiretin dış ilişkilerini ve askerî idaresini yönetirken; iç düzeni ve dinî işleri Şeyh Ahmet yürütmüştür.

Bayat boyu beyi ve inanç önderi Sultan Onar diğer adıyla Şeyh Hasan, aşiretiyle Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederek öncelikle Elâzığ-Tunceli bölgesine ve Malatya'nın Arapgir ilçesine yerleşmiş ve yaşamıştır. Türbesi halen Malatya'nın Arapgir ilçesine bağlı Onar köyündedir.

Şeyh Hasan Aşireti, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettikten sonra; Arapgir'de nüfusun çoğalması ve başka nedenlerle aşiretin bir kısmı, 1515 ile 1530 yılları arasında Tunceli'nin Ovacık ilçesine yerleşmiştir.

Göç serüveni buradan devam etmiş, Ovacık'tan ayrılan bir kol, Erzincan'ın Zazalar köyüne gelerek burada uzun zaman yaşamıştır. Sözlü gelenekten aktarıldığı üzere, muhtemelen 19. yüzyılın ilk yarısında, Zazalar köyünde yaşayan üç kardeşten biri köyde kalmış, biri Kemah'ın Selâmet köyüne, üçüncü kardeş ise Refahiye'nin Eskikonak köyüne gelerek 19. yüzyılın ortalarında yerleşmiştir.

Eskikonak köyünde yaşayan yaklaşık yüz elli kadar aşiret üyesi, coğrafi şartların zorluğu, kısıtlı yaşam koşulları ve artan nüfus nedeniyle yeni yaşam alanları arayışına girmiş ve özellikle 1960-1970 yılları arasında İstanbul'a göç etmek zorunda kalmıştır.

İstanbul'a geldiklerinde, dayanışma amacıyla öncelikle aynı mahallelerde birbirine yakın yerlere yerleşmişlerdir. Daha sonra başka mahallelere taşınırken bile yine akrabalarına yakın olmaya özen göstermişlerdir. Çocukların büyüyüp eğitim alması, yeni meslekler edinmesi ve evlenmesi nedeniyle aşiret üyeleri İstanbul'un farklı yerlerine yerleşmiş; bir kısmının yurt dışına gitmesi de bu süreçte gündeme gelmiştir.

KAYNAKÇA

Atalay, Besim. (1991). *Bektaşilik Edebiyatı*. Ant Yayınları.

Demir, Kader ve Aksın, Ahmet. (2023). "18. ve 19. Yüzyılda Fırat Havzasında Şeyh Hasanlı Aşireti'nin Eőkıyalık Faaliyetleri". *Near East Historical Review*, 13(1), 67-77.

Duran, Hamiye ve Gümüőöđü, Dursun. (2010). *Hünkâr Hacı Bektaş Veli Velâyetnamesi*. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi.

Fırat, M. Şerif. (1961). *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Milli Eğitim Basımevi.

Gümüőöđü, Dursun. (2003). *Anadolu'da Bir Köy Eskikonak*. Ardıç Yayınları.

Kemali, Ali. (1992). *Erzincan Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnoğrafi, İdari İhsal, İnceleme Araştırma Tecrübesi*. Kaynak Yayınları.

Onarlı, İsmail. (2001). *Şeyh Hasan Aşireti*. Aydıőü Yayınları.

Onarlı, İsmail. (2002). "Türkmen İnanç Önderi: Şeyh Hasan (Sultan Onar, Ocakları ve Aőiretleri)". İçinde *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Önderleri Kongresi Bildirileri* (ss. 665-704).

Özdemir, Ali Rıza (2014). *Kayıp Türkler: Etnik Coğrafya Bakımından Kürtleşen Türkmen Aőiretleri*. Ankara: Kripto Yayınları.

Saltık, Veli. (2013). "Dede Şeyh Hasanlar ile Aşiret Şeyh Hasanlar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (66), 279-312.

Son Teőkilât-ı Mülkiye'de Köylerimiz. (1928). Helâl Matbaası.

Şener, Cemâl. (2002). *Alevîlerin Etnik Kımlığı*. Etik Yayınları.

Yalçın, Alemdar ve Yılmaz, Hacı. (2004). “Şeyh Hasan Ocağı ve Sineminli Oymağı Üzerine Yeni Bilgiler”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (30), 235-265.

Yılmaz, Hacı. (2017). “Şeyh Hasan Ocağı ve Vefailikle İrtibatı”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (83), 223-240.

Kaynak Kişiler

KK 1: Hüseyin Gümüşoğlu, 1900 doğumlu olup 1973 yılında 73 yaşında vefat etmiştir.

KK 2: Medine Gümüşoğlu, 1935 Erzincan doğumlu, hayattadır.

EK 1:

— ۴۰۷ —

ارزنجان ولائی
قره‌بای قشاسی

قشا تلمیله‌یکه عدوی : ۴
قشا کورنیکه عدوی : ۶۶

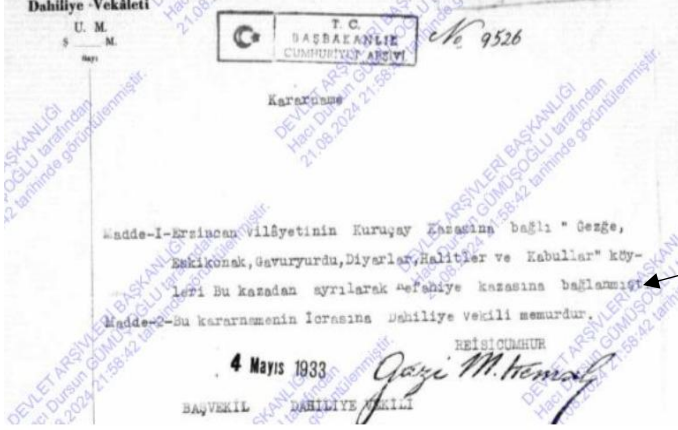
ملاحظات	قشا ونامیه سرکز قریبک			قشا و لیدرک لاین سردارک اسدری	قوس مقاری	کورد کورد	نامیلرک اسدری
	قوس مقاری	لاین عدوی	اسدری				
			قورنیک	Kunitchay		۱۶	قورنیک سرکز نامیه
			آرمودان کیم	Armodan		۱۶	آرمودان
			قورنیکه	Koz kichla		۳۳	قورنیکه

قوربای قشاسی

ارزنجان ولائی		قوربای قشاسی	
کوی اسدری	لاین سردارک	کوی اسدری	لاین سردارک
سرکز نامیه			
آجینکلی	Tepe	تپه	
باشسور	Tchahin	چاقق	
پینک	Hjrenadjil	چورنکول	
	Boudka	شکک	
	Tapour kebire	طپور کبیر	
	Tougout	طوغوت	
	Clifour	کلفور	
	Kara kayay	قره قای	
	Kangouroute	کانگوروت	
	Qanmin	کانمین	
	Moucloud	موقلوط	
قورنیکه نامیه			
	Eski kotchevéri	اسکی کوتچیری	
	Eskikozak	اسکی کوزاک	
	Tahmoupendi	تاهموندی	
	Edla	ادلا	
	Evetique	ایوتیکه	
	Bazgo	بازگو	
	Bardana	باردانا	
آرمودان کبیر نامیه			
	Armondavakchir	آرمودان کبیر	
	Agul drah	آگول دراه	
	Ethami	ایتامی	
	Boyalik	بوایلک	

Kuruçay kazâsı Eskikonak

EK: 2

Madde 1: Erzincan vilâyetinin Kuruçay kazasına bağlı Gezge, Eskikönak, Gavuryurdu, Diyarlar, Halitler ve Kabullar köyleri bu kazadan ayrılarak Refahiye kazasına bağlanmıştır. 4 Mayıs 1933

EK 3:

Eskikönak lahit şekli ve at, kahve fincanı, ibrik, tarak, ayakkabı ve insan yüzü motifli mezar taşları

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5-6, Aralık/December 2025, ss. 49-64.

Geliş Tarihi–Received Date: 15.11.2025

Kabul Tarihi–Accepted Date: 20.12.2025

Derleme Makalesi – Review Article

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18063894>

KAYGUSUZ ABDAL BİBLİYOGRAFYASI (Bibliography of Kaygusuz Abdal)

Ayşe Ceyda DEMİRAL*

ÖZ

Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî), 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında yaşamış, Alevi-Bektaşî düşünce sisteminin ve edebiyatının kurucu sütunlarından biri olarak kabul edilen müstesna bir mutasavvıftır. Abdal Musa'ya intisap ederek saray hayatını terk eden ve “Gaybî” mahlasından “Kaygusuz” kimliğine bürünen sanatçı, Türk-İslam tasavvuf kültüründe “abdallık” kurumunu hem bir manevi mertebe hem de toplumsal bir kimlik olarak inşa etmiştir. Onun eserleri, Alevi-Bektaşî inanç ve erkânının kuramsal temellerini halkın anlayabileceği sade bir Türkçe ve ironik bir dille yansıtan en kadim kaynaklar arasında yer almaktadır. Kaygusuz Abdal, şiirlerinde ve mensur eserlerinde kullandığı sembolik dil, şathiye türündeki başarısı ve “insan-ı kâmil” yolculuğuna dair sunduğu özgün tasavvurlar ile Türk edebiyatında derin bir iz bırakmıştır. Bu çalışma, Kaygusuz Abdal hakkında bir asrı aşkın süredir devam eden akademik ve edebi birikimi sistematik bir biçimde bir araya getirmeyi hedefleyen kapsamlı bir bibliyografya denemesidir. 1924 ile 2025 yılları arasında kapsayan bu araştırma, konuyla ilgili üretilmiş 213 farklı akademik çalışmayı; yazma eserler, kitaplar, makaleler, bildiriler, lisansüstü tezler, sözlük ve ansiklopedi maddeleri şeklinde beş ana başlık altında tasnif etmektedir. Bibliyografya çalışmaları, araştırmacıların literatürdeki mevcut boşlukları görmesini sağlayan ve mükerrer çalışmaların önüne geçen temel başvuru kaynaklarıdır. Bu bağlamda hazırlanan çalışma, Kaygusuz Abdal'ın tasavvufî öğretileri, edebi şahsiyeti ve kültürel etkisi üzerine gelecekte yapılacak yeni ve özgün bilimsel araştırmalara zemin hazırlamayı, araştırmacılar için güncel ve erişilebilir bir kaynak havuzu oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kaygusuz Abdal, Abdallık, Alevi-Bektaşî Şiiri, Bibliyografya, Türk Tasavvuf Edebiyatı.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, e-mail: dayseceyda@gmail.com, ORCID ID: 0009-0001-2488-7705.

ABSTRACT

Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybî), who lived between the late 14th and early 15th centuries, is an exceptional Sufi recognized as one of the founding pillars of Alevi-Bektashi thought and literature. By affiliating with Abdal Musa and renouncing his princely life to transition from the pen name “Gaybî” to the identity of “Kaygusuz,” the artist constructed the institution of “abdalism” as both a spiritual rank and a social identity within Turco-Islamic mystical culture. His works stand among the most ancient sources reflecting the theoretical foundations of Alevi-Bektashi beliefs and rituals through a simple Turkish language and an ironic style accessible to the public. Kaygusuz Abdal left a profound mark on Turkish literature with the symbolic language used in his poetry and prose, his mastery of the “shathiya” genre, and the unique visions he offered regarding the journey of the “perfect human” (insan-ı kâmil). This study is a comprehensive bibliographic attempt that aims to systematically compile the academic and literary accumulation concerning Kaygusuz Abdal for over a century. Covering the period between 1924 and 2025, this research classifies 213 different academic works produced on the subject under five main headings: manuscripts, books, articles, papers, postgraduate theses, and dictionary or encyclopedia entries. Bibliographic studies are essential reference tools that allow researchers to identify existing gaps in the literature and prevent redundant studies. In this context, the study aims to establish a ground for new and original scientific research on Kaygusuz Abdal’s mystical teachings, literary personality, and cultural influence, while creating an up-to-date and accessible resource pool for researchers.

Keywords: Kaygusuz Abdal, Abdalism, Alevi-Bektashi Poetry, Bibliography, Turkish Sufi Literature.

GİRİŞ

Tarihi süreçte 11. yüzyıldan itibaren Anadolu’ya akınlar vasıtasıyla Anadolu’da hem fiziksel anlamda hem de kültür ve inanç yönünden yoğun bir Türk etkisi başlar. Bu dönemden itibaren Anadolu’ya yayılarak burada faaliyet gösteren Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Abdal Musa gibi erenler bu coğrafyanın Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında öncü olmuştur. Bu şahsiyetler inanç temsilcisi olmalarının yanında Türk-İslam dünyasına bir düşünce ve yaşam tarzı sunmuşlardır. Ayrıca edebî anlamda da Türk kültürüne katkıda bulunmuşlardır. Bu gönül erlerinden biri de Kaygusuz Abdal’dır. Kaygusuz Abdal, Alevi Bektaşî sözlü kültürünün şekillenmesinde büyük bir katkısı olan ilk temsilcilerindendir.

Kaygusuz Abdal, Alevi Bektaşî düşüncesinin temel kavramlarını görünür kılarak öncü isimlerden biri olmuştur.

Kaygusuz Abdal'ın eser ve düşünceleri hakkında yapılan çalışmalarda genel olarak edebî incelemelerin ve tasavvufî değerlendirmelerin yoğun olduğu göze çarpar. Ancak akademik camiada Kaygusuz Abdal'ın eserlerini kapsayan bibliyografik çalışmalar sınırlıdır. Konuyla ilgili olarak halihazırda çalıştığımız Kaygusuz Abdal konulu tez, bu çalışmanın olgunlaşmasında etkili olmuştur. Bibliyografya çalışmaları ilmî ve akademik çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için önceden ortaya konulan çalışmaların rahatlıkla tespit edilmesi için önemli bir veri havuzu niteliğindedir. Konuyla ilgili daha önce ortaya konulan çalışmaları görmeden yeni ve özgün bir eser ortaya koyabilmek mümkün değildir. Bir konuda yapılacak çalışmanın çerçevesinin çizilmesi, konuyla ilgili zihin haritasının oluşturulması, emek ve zaman israfının önlenmesi bibliyografya çalışmalarının araştırmacıya sağlayacağı katkılardandır. Bu bağlamda hazırladığımız bu çalışmanın alana bir nebze de olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYGUSUZ ABDAL BİBLİYOGRAFYASI

1. Yazma Eserler

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Ankara Genel Ktp., nu: 169/7, v. 72b - 98a.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Ankara Genel Ktp., nu: 647, s. 1 - 31.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Ankara Genel Ktp., nu: 1397, s. 1 - 75.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, DTCF. İsmâil Sâib I, nu: 1079.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, DTCF. İsmâil Sâib I, nu: 5413, v. 15b - 81b.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, DTCF. Üniversite, nu: A - 14, s. 1 - 56.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, DTCF. Üniversite, nu: A - 385, 1 - 65.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 1321, s. 91 - 177.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 1890, 1 - 16.

Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, İstanbul Üniversite Ktp., nu: 4105, v. 1b - 15b.

- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Kütahya Vahid Paşa Ktp., nu: 1346.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu: 909, v. 1b - 46b.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu: 909, s. 1- 61, (matbu).
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Millet Ktp., Ali Emiri Böl., nu: 910, s. 1 - 53, (matbu).
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Ms. or. oct. 2736/4, Staatsbibliothek, Marburg, v. 141b - 183a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Ms. or. oct. 3054, Staatsbibliothek, Marburg, v. 2b - 26a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Pertsch, 68, 35, 3., Pertsch Goethe., 78.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 2367/4, v. 58b, 68a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 2736/2, v. 47b - 66a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 2846/2, v. 55b - 66b.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 3040, v. 1b - 29b.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 3908/5, v. 87a - 102b.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Hayrullah Efendi Böl., nu: 55/4, v. 76b - 94a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., H. Hüsnü Paşa Böl., nu: 777/9, v. 61b - 90a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 41/1, v. 1-6.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Süleymâniye Ktp., izmirBöl., nu: 802/3, v. 94b - 116a.
- Kaygusuz Abdal. *Budalanâme*, Viyana Millf Ktp., Flügel III, 439, Nr. 1993, I Bl. v. 1v - 14r.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Ankara Genel Ktp., nu: 167, s. 1 - 54.

- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 3 - 43.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Ankara Genel Ktp., nu: 698/2.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, DTCE. Üniversite., nu: A - 281.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Etnografya Müzesi Ktp., nu: 17824.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 398.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, İstanbul Belediye Ktp., M. Cevdet Böl., K. 216, v. 44b - 84b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Ms. or. oct. Staatsbibliothek Marburg, nu: 51, v. 40b - 72a.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek Marburg, v. 211b - 260b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 35a - 64b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Mevlânâ Müzesi Ktp., nu: 2468/VII, v. 363b-394b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Nûruosmaniye Ktp., nu: 4904, v. 160a - 120b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Süleymâniye Ktp., Düğümlü Baba Böl., nu: 411/1 -2, v. 80b - 107b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 19, nu: 25a - 62b.
- Kaygusuz Abdal. *Dilgüşa*, Süleymâniye Ktp., İzmirli İsmâil Hakkı Böl. nu: 3692/6, v. 32a - 33b.
- Kaygusuz Abdal. *Dîvan*, Etnografya Müzesi Ktp., nu: 17824.
- Kaygusuz Abdal. *Dîvan*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 288b - 340b.
- Kaygusuz Abdal. *Dîvan*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emfri (Manzum Eserler) Blm., nu: 102a - 143a.
- Kaygusuz Abdal. *Dolabnâme*, Menâkibnâme, s. 37 - 39 (Husûsi Ktp.).
- Kaygusuz Abdal. *Dolabnâme*, Mevlânâ Müzesi Ktp., nu: 2467/XXII, v. 81b-83b.

Kaygusuz Abdal. *Dolabnâme*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 25s - 26a.

Kaygusuz Abdal. *Dolabnâme*, Süleymâniye Ktp., Pertev Paşa Böl., nu: 619/29, v. 199a-b.

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, Etnografya Müzesi Ktp., nu: 17824.

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, Menâkıbnâme, s. 31 - 35 (Husûsi Ktp.).

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 22b - 24a.

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 105a - 107a.

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 19, v. 21a - 22b.

Kaygusuz Abdal. *Gevhernâme*, Topkapı Sarayı Mitzesi Ktp., Koğuşlar Böl., nu: 950, v. 1b - 7b.

Kaygusuz Abdal. *Gülistan*, Ankara Genel Ktp., nu: 7.67, s. 54 - 142.

Kaygusuz Abdal. *Gülistan*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 43 - 108.

Kaygusuz Abdal. *Gülistan*, Ankara Genel Ktp., nu: 824/1, v. 2a - 75a.

Kaygusuz Abdal. *Gülistan*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 140a - 210b.

Kaygusuz Abdal. *Kıtâb-ı Miğlâte*, Ankara Genel Ktp., nu: 824/2, v. 75b - 104b.

Kaygusuz Abdal. *Kıtâb-ı Miğlâte*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 143b - 168b.

Kaygusuz Abdal. *Kıtâb-ı Miğlâte*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg.

Kaygusuz Abdal. *Kıtâb-ı Miğlâte*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 663, s. 139 - 209.

Kaygusuz Abdal. *Kıtâb-ı Miğlâte*, Süleymâniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu: 411/2, v. 108b - 130b.

Kaygusuz Abdal. *Kıttâb-ı Miğlâte*, Süleymâniye Ktp., H. Mahmud Efendi Böl., nu: 3040, v. 29b - 46b.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Ankara Genel Ktp., nu: 167, s. 249 - 351.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 188 - 231.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Ankara Genel Ktp., nu: 805/1, nu: 1b - 25a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 1407, s. 1 - 33.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 65a - 92a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 71b - 105a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Süleymâniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu: 411/1, v. 1b - 25a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Evvel*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 19, v. 1b - 20~b.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâni*, Ankara Genel Ktp., nu: 167, s. 306 - 328.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâni*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 231- 247.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâni*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 102b - 112a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâni*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 107a - 120a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâni*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 19, v. 63a - 71b.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâlis*, Ankara Genel Ktp., nu: 167, s. 329 - 351.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâlis*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 247 - 263.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâlis*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emlri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 93b - 102a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâlis*, Ms. or. oct. 4044. Staatsbibliothek, Marburg, v. 122a - 134a.

Kaygusuz Abdal. *Mesnevî-i Sâlis*, Süleymâniye Ktp., Hâşim Paşa Böl., nu: 19, v. 35a - 42a.

Kaygusuz Abdal. *Minbernâme*, Etnografya Müzesi Ktp., nu: 17824.

Kaygusuz Abdal. *Minbernâme*, Menâkıbnâme, s. 49 - 50 (Husûsi Ktp.).

Kaygusuz Abdal. *Minbernâme*, İstanbul Millet Ktp., Ali Emîri (Manzum Eserler) Blm., nu: 797, v. 33a - b.

Kaygusuz Abdal. *Saraynâme*, Ankara Genel Ktp., nu: 167, s. 142 - 248.

Kaygusuz Abdal. *Saraynâme*, Ankara Genel Ktp., nu: 645, s. 109 - 188.

Kaygusuz Abdal. *Saraynâme*, Ms. or. oct. 4044 Staatsbibliothek, Marburg, v. 1b - 69b.

Kaygusuz Abdal. *Saraynâme*, Süleymâniye Ktp., Dügümlü Baba Böl., nu: 411/1, v. 32a - 82b.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Böl., nu: 1321, s. 178 - 197.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, İstanbul Üniversite Ktp., nu: 6817, v. 3'b - 16a.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, Millet Ktp., Ali Emîri Böl., nu: 909, v. 38b - 47a.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, Ms. or quart. Tübinger Depot der Staatsbibliothek, nu: 1494, Teil 2, v. 29b- 35b.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, Ankara Genel Ktp., (Hacı Bektaş Ktp.), nu: 621.

Kaygusuz Abdal. *Vücûdnâme*, Ankara Genel Ktp., (Hacı Bektaş Ktp.), nu: 667.

2. Kitaplar

AK, M. (2015). *Teke Yörükleri 1800-1900*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

AKSÜT, A. (2016). *Akdeniz Yakası Aydın Ellерinin Gözçüsü Pir Abdal Musa - Kızıldeli Sultan, Kaygusuz Abdal, Kâfi Baba*. İstanbul: Maltepe Belediyesi Ortak Yayını.

- ALAÂDDİN G. (2021). *Kaygusuz Abdal Külliyyatı* (Haz. Abdurrahman Güzel). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇETİNOĞLU, O. (2022). *Mutasavvıf ve Halk Şairi Kaygusuz Abdal*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- DAĞLI, M. Y. (1939). *Kaygusuz Abdal, Hayatı ve Nefesleri*. İstanbul: Şahsi Yayın.
- ERGUN, S. N. (1930). *Bektaşî Şairleri*. İstanbul: Akşam Matbaası.
- ERGUN, S. N. (1936). *Türk Şairleri*. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- ERGUN, S. N. (1955). *Bektaşî Şairleri ve Nefesleri*. İstanbul: Maarif Kitaphanesi.
- EYÜBOĞLU, İ. Z. (1992). *Bütün Yönleriyle Kaygusuz Abdal*. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- GÖLPINARLI, A. (1933). *Kaygusuz Vizeli Alâeddin*. İstanbul.
- GÖLPINARLI, A. (1953). *Kaygusuz Abdal - Kul Himmet - Hatayî*. İstanbul.
- GÖLPINARLI, A. (1963). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÖLPINARLI, A. (1972). *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- GÖLPINARLI, A. (2014). *Kaygusuz Abdal-Hatayî-Kul Himmet*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- GÖRKAŞ, İ. (2023). *Kaygusuz Abdal - Bir Dervişin Düşleri (Maglata) Yalnızlık Felsefesi*. İstanbul: Kalender Yayınevi.
- GÜZEL, A. (1981). *Kaygusuz Abdal*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜZEL, A. (1983a). *Kaygusuz Abdâl'in Mensur Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜZEL, A. (1983b). *Kaygusuz Abdal Bibliyografyası*. Ankara: Şahsi Yayın.
- GÜZEL, A. (1987). *Dilgüşa Kaygusuz Abdâl*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÜZEL, A. (1989). *Kaygusuz Abdâl, Sarayname*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- GÜZEL, A. (1992). *Dinî- Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜZEL, A. (1999). *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâme'si*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜZEL, A. (2018). *Kaygusuz Abdâl (Şehzade Alaaddin Gaybî) Divanı*. Ankara: Alanya Belediyesi Yayınları.
- KAYGUSUZ A. (1988). *Sarayname*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KESKİN, F. (2006a). *Kaygusuz Abdal*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- KESKİN, F. (2006b). *Kaygusuz Abdal Biyografisi*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- NEŞRÎ, M. (1949). *Kitâb-ı Cihan-nümâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- SCHIMMEL, A. (1962). *Drei Türkische Mystiker Yunus Emre - Kaygusuz Abdal - Pir Sultan Abdal*. Bonn: Deutsch-Türkische Gesellschaft E. V.
- SEVER, M. (2016). *Divân-ı Kaygusuz Abdâl*. Ankara: Helke Yayıncılık.
- ŞEYH GALİP. (2001). *Şeyh Galip Divanı'ndan Seçmeler* (Haz. A. Gölpınarlı). Ankara: MEB Yayınları.
- TAŞGIN, A. ve TAŞGIN, H. (2022). *İki Sultan İki Taht: Kaygusuz Sultan ve Abdal Musa Sultan*. İstanbul: Sota Yayınları.
- TEVFİK, R. (1982). *Kaygusuz Sultan ve Azîmî Baba Hakkında*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ULUÇAY, Ö. (1994). *Kaygusuz Abdal Sultan*. Ankara: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- YILDIZ, İ. (2000). *Alâiye Beyliği ve Güleğzendeki Kaygusuz Abdal*. Antalya: Hür Ofset Matbaacılık.

3. Makaleler ve Bildiriler

- AKALIN, M. (1979). Kaygusuz Abdal'ın Gevher-nâme'si. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, S. 10, s. 189-197.
- ATMACA, E. (2019). Kaygusuz Abdâl'in Divanı'nda Eski Türkçe İzler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 16, s. 466-506.

- BAŞ, E. (2018). Kaygusuz Abdal'da Peygamber Tasavvuru ve Hz. Muhammed İmajı. *Qalemname*, C. 3, S. 6, s. 12-43.
- BULUT, H. G. (2010). Kaygusuz Abdal'ın Hayatı. *Anadolu'da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, s. 289-306.
- CUNBUR, M. (1964). Gülşehri ile Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerini Kapsayan Bir Mecmua. *X. Türk Dil Kurultayı Bildirileri*, s. 23-30.
- ÇANAK, A. (2018). Abdal Ata Village According To Temettuat Register. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*, C. 3, S. 2, s. 22-33.
- ÇAPAR, M. (2024). Bir Köy, Bir Türbe: Kabaca'da Kaygusuz Abdal Türbesi. *Social Sciences Studies Journal*, C. 4, S. 16, s. 1124-1143.
- ÇİFT, S. (2021). Bektaşiliğin Mısır'daki Merkezi: Kaygusuz Sultan Dergâhı. *Hacı Bektaş Veli*, s. 153-166.
- DEMİRYAKAN, D. (2021). Kaygusuz, A. Buddhistische Bildersprache in Alttürkischen Texten (Kitap Tanıtımı). *Journal of Old Turkic Studies*, C. 5, S. 2, s. 418-423.
- ERZİNCAN, C. (2025). Ontolojik Eşitlikten Ekolojik Benliğe: Kaygusuz Abdal'ın Tasavvuf Evreni. *Uluslararası Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C. 2, S. 1, s. 27-43.
- FINDIKOĞLU, Z. F. (Ziyaeddin Fahri). (1927). Sergüzeşt-i Kaygusuz Abdal. *Hayat Mecmûası*, S. 17, s. 7-8.
- GEREKTEN, S. E. ve ÖZDEK, A. (2020). Antalya Elmalı Tekke Köyü Bektaşilerinin Müzik Pratikleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 96, s. 163-183.
- GÖKYAY, O. Ş. (1980). Kaygusuz Abdal ve Simâtiyeleri. *Türk Folkloru*, C. 1, S. 13, s. 35.
- GÖLPINARLI, A. (1968). Kaygusuz Abdal. *Türk Dili-Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, S. 207.
- GÜMÜŞOĞLU, H. D. (2016). Mısır Kaygusuz Abdal Dergâhı'na Bağlananlar Hakkında Bir Belge. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 77, s. 197-234.

- GÜNDÜZÖZ, G. (2014). Sûfi Dilinde Karikatüristik İfade Sorunu -Kaygusuz Abdal Örneği-. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 14, S. 1, s. 155-166.
- GÜNDÜZÖZ, G. (2017). Kaygusuz Abdal'ın Sımâtiyelerinde Yemek Figürü. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, s. 9-26.
- GÜZEL, A. (1978). Kaygusuz Abdal'ın Bilinmeyen Çağatayca Bir Gazeli. *Türk Kültürü*, S. 194, s. 101-103.
- GÜZEL, A. (1979). Kaygusuz Abdal'ın Vücutnâmesi Üzerine. *Türk Kültürü*, S. 197.
- GÜZEL, A. (1982). Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Su Motifi. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. II, s. 221-232.
- GÜZEL, A. (1983). Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Yiyecek Adları. *MIFAD-Türk Folklor Araştırmaları*, s. 97-111.
- GÜZEL, A. (1984). Minber-nâme ve Salât-nâme. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 29-37.
- GÜZEL, A. (1986). Kaygusuz Abdal'ın Bilinmeyen Bir Eseri. *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 24-25.
- GÜZEL, A. (2007). Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'da Dört Kapı Kırk Makam. *Türk Kültür ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 41, s. 19-159.
- GÜZEL, A. (2012). Kaygusuz Abdal'ın Bilinmeyen Bir Eseri. *Journal of Turkish Language and Literature*, S. 24, s. 283-298.
- HANİLÇE, M. ve TURAN, İ. (2023). 15. Yüzyılda Birer Seyyah Olarak Dervişler. *Mavi Atlas*, C. 11, S. 1, s. 37-53.
- HARMANCI, M. (2017). Kaygusuz Abdal'ın Şiirlerinden Yansıyan İki Tip: "Ahî" ve "Nâşî". *Route Educational and Social Science Journal*, S. 19, s. 352-364.
- HARMANCI, M. (2018). Alfabe Öğretiminde Değerler Eğitimi: Kaygusuz Abdal'ın Elifnâme Örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 21, s. 279-298.
- HARMANCI, M. (2019). Kaygusuz Abdal'ın "Gülistan"ında Yer Alan Gazellerinde Ritmik Düzen. *Prof. Dr. Ali Berat Alptekin Armağanı*, s. 619-631.

- HARMANCI, M. E. (2018). Melâmet Karşısında Kaygusuz Abdâl. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 21, s. 265-278.
- HÜSEYİN, K. (1924). Kaygusuz Sultan'da Bir Nevruz Sabahı. *Mihrab*, S. 15-16.
- İLHAN, M. E. (2023). Kaygusuz Abdal: Founder of Two Edges of Mediterranean. *Milli Folklor*, C. 18, S. 138, s. 97-106.
- KARAÇAĞ, A. (2011). Elmalı Abdal Musa Dergâhı'ndaki Bektaşî Mezartaşları. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 57, s. 99-130.
- KARAMUSTAFA, A. T. (2013). Kaygusuz Abdal: A Medieval Turkish Saint. *Unity in Diversity: Mysticism and Construction of Authority*, Brill, s. 329-342.
- KAZAN NAS, Ş. (2023). Klasik Türk Edebiyatında Hamse Geleneği ve Kaygusuz Abdâl'in Hamsesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 4, s. 740-64.
- MEMMEDLİ, N. (2013). Kaygusuz Abdal'ın Eserlerinde Abdallığın Dini-Felsefi Esasları. *Uluslararası Bozğırın Teznesi Neşet Ertaş Sempozyumu*, C. II, s. 595-604.
- NUR, R. (1935a). Kaygusuz Abdal, Gaybi Bey, Kâhire'de Bektaşî Tekyesinde Bir Manuskırı. *Türk Bilik Rêvüsü*, No: 5.
- NUR, R. (1935b). Katghouçouz Abdal Ghatbi Bey = Kaygusuz Abdal Gaybi Bey. *Türk Bilik Rêvüsü*, S. 5, s. 75-98.
- ÖĞE, M. (2024). Şahkulu Tekkesinde Uygulanan Abdal Musa Sultan Tıraş Erkânı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 110, s. 61-78.
- ÖKSÜZ, Y. (2024). Yunus Nefesli Bir Şair: Kaygusuz Abdâl. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 2, s. 449-469.
- ÖZCAN, H. (2016). Kaygusuz Abdâl'da Hz. Muhammed Sevgisi ve Gevhernâme. *Abdurrahman Güzel'e Armağan*, s. 237-246.
- ÖZDEMİR, Ö. (2022). Kaygusuz Abdal'da Türkçe Bilinci. *Uluslararası Hünkâr Hacı Bektaş Veli Bilgi Şoleni Bildirileri*, s. 117-127.
- ÖZDEMİR, Ö. (2025). Kaygusuz Abdal'ın İdeal İnsan Tasavvuru. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 113, s. 287-307.
- ÖZDOĞAN ÜNVER, H. ve AYAN, A. (2021). Türk Kültür Tarihinde Kaygusuz Abdal'ın Yeri. *Alaiye ve Alaaddin Keykubat Sempozyumu Bildirileri*, s. 203-211.

- ÖZKAN, F. H. (2013). Kaygusuz Abdal'ın Elifnâmesi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 64, s. 185-198.
- RIZA, T. (1330). Kaygusuz Sultan ve Azmi Baba Hakkında. *Peyâm-ı Edebi*, Nu: 37, s. 1-3.
- SALCI, V. L. (1949). Kaygusuz Aptal Hakkında Etütler. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*, S. 1, s. 14-15.
- SEVER, M. (2013). Kaygusuz Abdâl'ın Menâkıbnâmesine Göre İnsanın Manevî Eğitimi. *Çaradeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, C. 1, S. 17, s. 58-68.
- SEVER, M. (2024). Kaygusuz Abdâl'ın Gülistân'ında Vahdet-i Vücüt Düşüncesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 7, S. 2, s. 607-15.
- ŞAHİN, H. (2021). Bir Geleneğin Devamı Olarak Kaygusuz Abdal. *Bugu Dil ve Eğitim Dergisi*, C. 2, S. 2.
- ŞAHİN, Ş. H. (2015). Risâle-i Kaygusuz (Gönül Risâlesi). *Hasan Nedim Şabhüseyinoğlu'na Armağan*, s. 311-316.
- TAN, N. (2007). Bu Şiir Âşık Paşa'nın mı, Yunus Emre'nin mi, Kaygusuz Abdal'ın mı?. *Nail Tan: Derlemeler - Makaleler*, C. III, s. 185-188.
- TATÇI, M. (2012). Bektaşî Dervîşi Bir Yörük Beyi: Kaygusuz Abdal. *Keşkül Dergisi*, S. 22.
- TEBER, Ö. F. (2018). Kaygusuz Abdal Alâeddîn Gaybî ve Yazma Koleksiyonlarındaki Eserler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 11, S. 61, s. 1245-1251.
- TOPÇU, M. (2021). Kaygusuz Abdal'ın Şiirinin Tasavvufî Düşünce Bağlamında Çözümlemesi. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, S. 15, s. 339-353.
- TSCHUDI, R. (1951). Die Bekehrung des Kaighusuz aus einer türkischen Heiliegenvita. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, Bd. 47.
- TURAN, F. A. (2008). Kahire'deki el-Megaverî (Kaygusuz) Bektaşî Tekkesi'nden, Detroit'teki Bektaşî Tekkesi'ne. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 45, s. 103-112.
- UÇMAN, A. (1985). XIII-XIX. Yüzyıl Tekke Şiiri. *Büyük Türk Klasikleri*.

UĞUR, K. G. (2006). Kaygusuz Abdal (Alaaddin Gaybî). *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 38, s. 117-122.

UZUN, M. F. ve KÜLTÜRÜAL, Z. (2015). Kaygusuz Abdal'ın İki Mesnevisi. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 8, s. 132-141.

YARDIMCI, M. (2020). Kaygusuz Abdâl. *Türkey Dergisi*, S. 29.

YILDIZ, A. (2020). Kaygusuz Abdal'a Ait Olduğu Düşünülen Üç Şiir. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 33-41.

YILTER, S. ve ÇİÇEK, E. (2025). Kaygusuz Abdal'ın Miglatâ-name'sinde Derviş Tipi. *Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 3, s. 1412-1429.

YÜCEL, B. (2002). Kaygusuz Abdal'ın Budalanâme'si. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, S. 2, s. 50-80.

YÜCEL, B. (2003). Kaygusuz Abdal'ın Kitâbu Mağlata'sı. *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleleri*, S. 3, s. 73-120.

4 Tezler

AKMAN, N. (2019). *Kaygusuz Abdal (Hayatı, Eserleri Ve Düşünceleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.

AKTO, D. (2024). *Kaygusuz Abdal'ın Eserleri Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

KEMALOĞLU, A. F. (2016). *Kaygusuz Abdal Menâkıbnâmesi ve Velâyetnâme'de Mitoloji*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.

OKTAY, Z. (2010). *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Baba Kaygusuz'u: Tenkitli Metin ve İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi.

ÖZDEM, R. (2018). *Kaygusuz Abdal'ın Vücûdname Adlı Eserinin Tasavvufi Tablîli*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

ÖZDOĞRU, P. E. (2020). *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî Sâlis'inde Tasavvuf Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi.

ŞALLI KOÇ, M. (2022). *Kaygusuz Abdal'ın Saraynâme Adlı Eserinde Tasavvuf Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi.

UZUN, M. F. (2015). *Kaygusuz Abdal'ın Mesnevî-i Sâni ve Mesnevî-i Sâlis'i*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

YILDIRAN, B. E. (2011). *Kaygusuz Baba (Abdal)'ın Budalanâme Adlı Eserinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.

YILDIRIM, E. (2011). *Kaygusuz Abdal'ın Budala-nâme Adlı Eserinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.

5. Sözlük ve Ansiklopediler

AYAZ, B. (2024). Kaygusuz Abdal, Alaeddin Gaybi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.

AZAMAT, N. (2002). Kaygusuz Abdal. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 25.

İSLAM ANS. (2002). Kaygusuz Abdal. *TDV Yayınları*.

OKTAY, Z. (2023). Vücut-nâme (Kaygusuz Abdâl). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*.

TÜRK ANS. (1974). Kaygusuz Abdal. *MEB Yayınları*, C. 21.

YAKICI, A. (2023a). Dilgûşâ (Kaygusuz Abdâl). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*.

YAKICI, A. (2023b). Dîvân (Kaygusuz Abdâl). *Türk Edebiyatı Sözlüğü*.

YAKICI, A. (2023c). Saraynâme (Kaygusuz Abdâl). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*.

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5-6, Aralık/December 2025, ss. 65-71.

Geliş Tarihi–Received Date: 18.04.2025

Kabul Tarihi–Accepted Date: 16.12.2025

Kitap Tanıtımı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18063904>

ORTAÇAĞDA KADIN HIRS, TUTKU VE HAKİMİYET

Editörler: Tülay Metin, Songül Dumlupınar Alican, *Ortaçağda Kadın - Hirs, Tutku ve Hakimiyet*, Kronik Kitap, 13,5 x 21 cm, 1.Baskı, Karton Kapak, Kitap Kağıdı, 336 Sayfa, ISBN:978-625-6228-40-5, İstanbul 2024

Berra BAŞKURT*

Eser, alanında uzman olan yazarlar tarafından net ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. 13 bölümden oluşan eserin dış kapağında kadınlarla ilgili minyatür bir resim bulunmaktadır. Arka kapakta ise; Haçlı Seferleri'ndeki kadınların görevleri nelerdir, Selçuklu Devleti'ndeki kadınlar devlet yönetiminde kaderi nasıl değiştirmiştir, Anadolu Beyliklerinde taht kavgalarında kadınların rolleri nelerdir ve Orta Çağ dönemindeki güçlü kadınların hayatları nasıldır gibi sorularla içeriğe dair bilgiler verilmektedir.

Eser, ilk olarak katkıda bulunan yazarlar hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi verilerek

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD, berra.98@outlook.com. ORCID: 0009-0008-8611-0863

başlamaktadır. Bu detayların ardından ön söze yer verilmiştir. Ön sözde, kadınlar hakkında yazılan anlatıların doğruluğu sorgulanmakta; günümüz dünyasında ve kapitalist sistemde kadının yeri ile statüsü gibi sorunlar ele alınmaktadır. Bu gibi soruların cevabının en doğru şekilde tarih araştırmalarında ortaya çıkacağı vurgulanmaktadır. Ön söz, bölümleri yazan yazarlara teşekkür edilerek bitirilmiştir.

Eserin giriş bölümünde, kadınların cesaretleri sayesinde tarih sahnesinde yer edindikleri; toplum tarafından kadına biçilen eş, anne ve dokumacılık gibi rollerden sıyrılıp lider oldukları ve her ne kadar bu dönemde erkeklerin gölgesinde kalsalar da mücadeleyi devam ettirdikleri anlatılmaktadır. Bu dönemde bölge bölge kadınların konumunda farklılıklar olduğu, yerleşik topluluklardaki kadınla göçebe toplumlardaki kadın anlayışı arasındaki farklara değinilmektedir. Din, örf ve âdetlerin bu konumda belirleyici olduğu vurgulanmaktadır. Türk toplumunda ise kadının konumunun her zaman saygın bir yerde olduğuna dikkat çekilmiştir.

Eserin **“Birinci ve İkinci Haçlı Seferleri’nde Kadınlar”** adlı bölümü, Prof. Dr. Birsal Küçüksipahioglu tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde, I. Haçlı ordusunda kadınların da yer aldığı fakat eş, erkek kardeş veya babası olmadan orduya katılmadıklarından bahsedilmiştir. Bu seferde kadınların görevleri; yiyecek temini, su taşıma, yaralıları tedavi etme, yemek yapma ve çamaşır yıkamadan ibarettir. Kadınlar savaş alanında aynı zamanda askerleri cesaretlendirmişlerdir. Ancak bu mücadelelerine rağmen Haçlılar, savaşlarda karşılaştıkları zorlukları kadınların ahlaksızlığıyla bağdaştırmışlardır. Hatta Le Puy Piskoposu Adhemar’ın üç gün oruç tutulmasını önermesiyle kadınlar ordudan uzaklaştırılmıştır. Haçlılara üst düzeydeki kadınlar da katılmıştır; II. Haçlı ordusunda Fransa Kralı VII. Louis’in eşi olan Eleonore’un ismi de geçmektedir. Dönemin tarihçileri, kadınların da erkekler gibi ata binip erkek elbisesi giydiklerini yazmışlardır. Haçlı kadınları esir edilmiş ve Haçlıların serbest bırakılması için rehin olarak verilmiştir.

“Selçukluların Devlet Anası: Altuncan Hatun” adlı ikinci bölüm, Prof. Dr. Erkan Göksu tarafından yazılmıştır. Bu bölümde; Orta Çağ’daki evliliklerin siyasi boyutu, dönemin tarihçilerinin kayda değer buldukları kişileri yazması ve Türk toplumundaki kadının konumu hakkında bilgiler verilmiştir. Altuncan Hatun’un

Tuğrul Bey’le evliliği, isyancılar karşısında başarılı olamayan Tuğrul Bey’i kurtarmak için ordu toplayarak yardıma gitmesi gibi siyasi olaylar anlatılmaktadır. Ek olarak Altuncan Hatun’un kişiliği hakkında da bilgiler verilerek onun dindar olduğu, Tuğrul Bey’in birçok konuda ona danıştığı, hatta devlet işlerinin onun tarafından idare edildiği belirtilmiştir.

“Töregene Hatun ve Zamanı” adlı üçüncü bölüm, Prof. Dr. Altay Tayfun Özcan tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde; Moğol İmparatorluğu’nda Ögedey’in 1241 yılında hayatını kaybetmesiyle eşi Töregene Hatun’un devlet yönetimindeki gücü anlatılmıştır. Töregene Hatun’un Nayman asıllı olduğu ve Moğol tarihine bir esir olarak başladığı, evliliğinin politik ilişkiler için gerçekleştiği fakat Moğollar arasında esir olarak değerlendirilmediği anlatılmıştır. Ögedey’in ölümünden sonra yas tutmayıp diplomatik adımlar sergilemiştir. Taht için oğlu Güyük’ü desteklemiş ve siyasette rol almak istemiştir. Fakat Güyük’ün tahta çıkmasıyla merkezi istikrarsızlık ortaya çıkmış ve bu ortamda Batu, İtil boylarında bir idare kurmuştur. Ögedey’in ölümünden sonra devletteki bu bozulmalar Töregene’nin kararlarıyla ilgilidir. Ancak her ne kadar tahta geçmesine yardımcı olsa da Güyük annesine karşı cephe almış ve annesinin yakını olan Fatıma’yı yargılamıştır. Fatıma’nın Güyük’ün adamları tarafından alınmasından birkaç gün sonra Töregene vefat etmiştir. Töregene’nin eşinin ölümünden sonra yönetimde söz sahibi olması, Moğollarda ”hükümdardan sonra eşleri yönetebilir” gibi yanlış bir algı yaratmış; oysa bu gücü Töregene kendi yaratmıştır. Bölüm sonunda Töregene’nin neden Güyük’ü seçtiği ve Moğol İmparatorluğu’nun kaderini nasıl değiştirdiği anlatılmıştır.

“Anadolu Beyliklerinin Siyasi Hayatında Kadının Rolü” adlı dördüncü bölüm, Prof. Dr. Cevdet Yakupoğlu tarafından yazılmıştır. Bu bölümde; ilk olarak Anadolu Beyliklerinin iki ayrı döneme ayrıldığı, bu beyliklerin hangileri olduğu ve nasıl kuruldukları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Eski Türk devletlerindeki kadının unvanı, siyasetteki yeri ve sosyal hayattaki rolleri gibi konulara değinilmiştir. Anadolu Beyliklerinde öne çıkan kadınların isimleri alt başlıklar altında verilmiştir. Ayrıca bu kadınların hangi beyliğe mensup oldukları, evlilikleri, çocukları, kişilikleri, ünvanları, siyasetteki rolleri, yaptırdıkları medreseler, diğer devletlerin hükümdarlarıyla siyasi görüşmeleri ve karışıklık

dönemlerinde yürüttükleri müzakereler gibi faaliyetler detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

“Hârezmşahlarda (1097-1231) Kadın ve İktidar” adlı beşinci bölüm, Doç. Dr. Meryem Gürbüz tarafından kaleme alınmıştır. Giriş kısmında Hârezm’in kuruluşu ve yıkılışı hakkında kısa bilgi verilmektedir. Bu bölümde dönemin ünlü âlimlerinin kadınlar hakkındaki görüşleri; erkeğin kadından üstün olduğu, Müslüman yazarlara göre devlet yönetimine kadınların karıştırılmaması ve hükümdarların kadınlara danışmaması gibi düşüncelerin medreselerde okutulduğundan bahsedilmiştir. Tasavvufun öne çıkması ve kadınların buna ilgi göstermesi, inançlar ve eski gelenekler gibi konular anlatılmıştır. Hârezmşahlarda kadınların devlet yönetimine nasıl katıldıkları ve yönetim işlerine dahil olmaları işlenmiştir. Kadınların evlilik yoluyla siyasi ilişkilerin aracısı oldukları, bu evliliklerde mutsuz olup kötü muameleye maruz kaldıkları, ayrıca iyi hayat şartlarına sahip olup yönetime katılanlar olduğu da anlatılmıştır. Hârezmşah Muhammed’in kızı Han Sultan’ın yaptığı evlilik ve babasından eşini öldürmesini istemesi; şeref ve namusun kadınlar üzerinden tanımlanması, hatta Sultan Celâleddin Hârezmşah’ın Cengiz Han’ın askerleriyle yaptığı savaşı kaybetmesi üzerine hareminin düşman eline geçmesini önlemek için onları nehre attırması gibi olaylar anlatılmaktadır. İki Terken Hatun olduğu; ilkinin oğlunun taht sahibi olması için mücadele ederken öldürüldüğü, diğer Terken Hatun’un ise yönetime dahil olduğu, devletin yıkılmasının nedenlerinden biri sayıldığı ve son olarak esarete öldüğü aktarılmıştır.

“Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Hatunlarının Taht Kavgalarındaki Rolü” isimli altıncı bölüm, Doç. Dr. Ayşe Atıcı Arayancan tarafından yazılmıştır. Bölüm başlangıcında Türk devletlerindeki tahta geçiş kurallarından ve Akkoyunlu ile Karakoyunlu devletlerindeki veraset usulünden bahsedilmiştir. Tahta geçişlerde yaşanan kavgalarda kadınların rolü olduğu, ayrıca anlaşmaların sağlanması için kadınların karşı taraflarla görüşüp aracı oldukları anlatılmıştır. Bu devletlerde öne çıkan Saray Hatun, Selçukşah Begüm ve Hatun Can Begüm’ün taht için yaptıkları mücadeleler aktarılmıştır. Hükümdar olmasını istedikleri çocukları için entrikalara karışmışlardır. Yaptıkları faaliyetlerle devlet yönetimini bazen kötü, bazen de iyi yönde etkilemiş ve siyasette kilit roller üstlenmişlerdir.

“Hindistan’da Bir Kadın Hükümdar: Sultan Raziye (1236-1240)” adlı yedinci bölüm, Doç. Dr. Bilal Koç tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümde Sultan Raziye Begüm’ün Hindistan’daki faaliyetleri ele alınmıştır. Raziye’nin de hangi kabileye mensup olduğu, kardeşleri, eğitimi ve Melik Altuniyye ile evliliği anlatılmıştır. Babası Sultan İltutmuş tarafından fermanla veliaht olarak seçilmesi, ancak devlet adamlarının erkek evlat varken bir kızın başa geçmesine tepki gösterse de babası tarafından bunun uygun görüldüğü anlatılmıştır. Babasının ölümünden sonra hemen tahta çıkamamış, yerine kardeşi Fîrûz Şah geçmiştir. Fakat o içki ve eğlence düşkünü olduğu için yönetim annesi Şah Terken’in eline geçmiştir. Raziye Begüm ve Şah Terken arasında mücadele yaşanmış; devlet adamlarının desteğini alan Raziye Begüm tahta oturmuştur. Habeşî ile olan yakınlığı dikkat çekmiş ve bu yakınlık Habeşî’nin öldürülmesine neden olmuştur. Bu olaydan sonra Raziye Begüm hemen evlendirilmiştir. Radikal değişimler yapmış; kadınlarda peçeyi kaldırmış, cübbe ve şapka giyip halk arasında dolaşmıştır. File bindiği ve kadınlara cesaret verdiği anlatılmıştır. Begüm’ün isyancılarla mücadelesi, tutsak edilmesi, evliliği, çatışmalar sonucunda mağlubiyeti ve Hindulara esir düştükten sonra öldürülmesi işlenmiştir. Erkekler gibi ata bindiği, şiiire ve sanata merakı hakkında kişisel bilgiler verilerek konu sonuçta genel olarak ele alınmıştır.

“Gürcü Krallığında Kadın Kral Tamar ve İktidarı” adlı sekizinci bölüm, Doç. Dr. Ayşe Beyza Ercan tarafından yazılmıştır. Konuya Gürcistan Krallığı’nın kısa tarihiyle başlanmış ve Tamar dönemine geçiş yapılmıştır. Kral Tamar’ın hayatının ve faaliyetlerinin tam aydınlatılmadığına değinilmiş, kendisine neden “Kral” unvanı verildiği anlatılmıştır. Selçuklularla mücadeleleri ve IV. David ile başlayan Altın Çağ’ın Tamar döneminde en güçlü halini aldığı belirtilmiştir. Ailesi hakkında bilgi verilmiş; yönetimde kadınların desteğini alması, Kıpçak sorunu ve yapmış olduğu evliliklere değinilmiştir. Bizans ile olan ilişkiler, elde edilen topraklar, Selahaddin Eyyubi’nin Kudüs’ü fethetmesiyle Eyyubiler ve Gürcüler arasındaki siyasi ilişkilerin ilerlemesi ve ardından Kudüs’te Kutsal Haç Manastırı’nın açılması gibi konulara yer verilmiştir. Krallığın sosyal yaşamı, ticaret, vergiler, çok kültürlü yapısı, edebiyat ve mimari konularına değinilerek Tamar’ın ölümü ve oğlunun tahta geçişi anlatılmıştır.

“Şeceru’ d-Dürr: Trajik ve İhtişamlı Bir Yaşam Öyküsü” adlı dokuzuncu bölüm, Dr. Öğr. Üyesi Songül Dumlupınar Alican tarafından kaleme alınmıştır. Giriş kısmında kadınların tarihteki rolü konusuna değinilmiştir. Şeceru’ d-dürr’ün, son Eyyübî Sultanı Turanşah’ın ölümünden sonra Mısır tahtına çıkışı, cariyelikten hükümdar eşliğine yükselişi ve hapse atıldığında bir oğlunun olması gibi konular anlatılmıştır. Eşinin ölümünden sonra devletin dağılmaması için bu ölümü gizlemiş; ancak haber duyulunca Haçlılar saldırıya geçmiştir. Üvey oğlu Sultan Turanşah’ın davranışları, öldürülmesi ve onun ölümünden sonra Mısır’ın Eyyübîlerin elinden çıkması gibi konular aydınlatılmıştır. Dönemin yazarları tarafından ‘Memlûklerin İlk Sultanı’ olarak anılmış fakat kadın olduğu için Halife tarafından onaylanmamıştır. İzzeddîn Aybek et-Türkmânî ile evlenmesi ve yönetimi eşine devretmesine rağmen iktidarı bırakamadığından bahsedilmiştir. Devamında Sultan Aybek’in Musul hâkimi Bedreddîn Lü’lü’nün kızı ile nişanlanmasını kabul etmeyen Şeceru’ d-dürr’ün, Sultan Aybek’i boğdurtması anlatılmıştır. Şeceru’ d-dürr, bu olaydan kurtulmak için yeniden evlenmek istemiş fakat emirler bu teklifi kabul etmemiştir. Nihayetinde hapse atılmış; yeni hükümdar el-Melikü’l-Mansûr Nûreddîn Ali ve annesi intikam için onu hamamda öldürtmüştür. Güllaç tatlısının bu olaydan sonra ortaya çıkışı, defin yeri ve hayatı üzerine yazılan kitaplar/tiyatrolar anlatılarak bölüm tamamlanmıştır.

“Megale Basilis Ton Romaion; Romalıların Büyük İmparatoriçesi Eudokia Makrembolitissa (1021-1096)” adlı onuncu bölüm, Dr. Öğr. Üyesi Esra Çıplak tarafından yazılmıştır. Bizans’ta 11. yüzyılın imparatoriçeler yılı olduğu ve yönetim şekli anlatılmıştır. Eudokia’nın soyu, ailesi ve eşi Konstantinos Dukas öldüğünde küçük yaştaki oğlunun tahtı koruyamayacağını düşünerek general Romanos Diogenes ile evlenmesi aktarılmıştır. Bizans sınır çatışmaları, Malazgirt Savaşı ve yenilgi sonrası Romanos Diogenes’in tahttan feragat etmesi, Eudokia’nın oğlu Mikhael tarafından manastıra gönderilmesi anlatılmıştır. III. Nikephoros Botaneiates’in tahta çıkışı sonrası Eudokia ile evlenmek istemesi, ancak keşişlerin üçüncü evliliğe karşı çıkmasıyla bunun gerçekleşmemesi ve Eudokia’nın manastırda yazdığı yazılar ile unvanları hakkında bilgiler verilmiştir.

“Selçuklu Hanedanının Hatunları: Çağrı Bey’in Kızları” adlı on birinci bölüm, Dr. Öğr. Üyesi Suat Kaymak tarafından kaleme alınmıştır. Bölüm başlangıcında Çağrı Bey’in çocuklarına yer verilmiştir. Kızı Hatice Arslan’ın Abbâsî Halifesi

Kâim-Biemrillâh ile evliliği, esir alınması ve eşiyle yaşadığı problemler; Safiyye Sultan'ın evlilikleri ve oğluyla idareyi yönetmesi; Gevher Hatun'un Türkmenlerin başına geçişi, Nizâmü'l-mülk ile yaşadığı olaylar ve öldürülmesi konuları işlenmiştir. Son olarak ismi bilinmeyen diğer kızları ve evlilikleri anlatılmıştır.

“İktidar Yolunda Muhteris Bir Kadın: Ayşe Hatun” adlı on ikinci bölüm, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Budak tarafından yazılmıştır. Giriş bölümünde Türkiye Selçukluları hakkında bilgi verilmiştir. Çaka Bey'in kızı Ayşe Hatun'un yaşamı, I. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğlu Tuğrul Arslan'ın sultanlığını ilan etmesi ve yönetimdeki etkisi anlatılmıştır. Belek Gazi ile olan evliliği ve Haçlılarla olan mücadelelerine değinilmiştir. Belek Gazi'nin ölümünden sonra yaşanan olaylar ve Ayşe Hatun'un oğlu ile şehirden ayrılışı hakkındaki bilgilerle bölüm tamamlanmıştır.

“Kraliçe Akitanyalı Eleanor” adlı on üçüncü bölüm, doktora öğrencisi Esra Güneş tarafından kaleme alınmıştır. Bu bölümün giriş kısmında Fransa ve İngiltere'nin kraliçesi Akitanyalı Eleanor hakkında bilgiler verilmiş, dönemin siyasi olayları, yapmış olduğu evlilikler anlatılmıştır. Gerçekleştirdiği bu evlilikler sayesinde hem Fransa'ya hem de İngiltere'ye olan sosyal etkisi ve siyasetteki yerinden bahsedilmiştir. Katıldığı Haçlı yolculuğu anlatılmış ve sonuç kısmında konu özetlenmiştir.

Sonuç itibarıyla tarihte, tarih yazıcıları tarafından ikinci plana atılsa ve adları yazılmasa da hatta bazı zamanlarda anlatılarda hiç geçmese de kadınlar tarih boyunca her zaman ön plana çıkmayı başarmışlardır. Dönemin şartlarını zorlamış; evlilik ya da veraset yoluyla yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Yaptıkları planlarla devletin gidişatını değiştirmiş ve çevresindeki kadınları da yönetime dahil etmişlerdir. Sadece siyasi değil, sosyal hayatta da değişimler yapmışlardır. Kılık kıyafet ve sosyal özgürlükler konusundaki adımlarıyla kadınların hayatlarını kolaylaştırmışlardır. Hangi inanç ve kültürden olursa olsun, engellenen kadınlar bu engelleri kararlılıkla aşip söz hakkını ellerine almış ve tarihe adlarını yazdırmışlardır.

Cilt/Volume 3, Sayı/Issue 5-6, Aralık/December 2025, ss. 73-76.

Geliş Tarihi–Received Date: 19.04.2025

Kabul Tarihi–Accepted Date: 17.12.2025

Kitap Tanıtımı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18063911>

XVI. YÜZYILDA KEPSUD NAHİYESİ

Serkan Sarı, *XVI. Yüzyılda Kepsud Nahiyesi*, Kriter, 16cm x 23,5 cm, 1.Basım, Karton Kapak, 164 sayfa, ISBN: 978-625-6606-83-3, İstanbul 2024.

Feyza Nur BÜK*

Eser, Orta Çağ alanında yaptığı kapsamlı çalışmalarıyla bilinen ve Balıkesir Üniversitesinde öğretim üyesi olarak görev yapan Doç. Dr. Serkan Sarı tarafından kaleme alınmış; 2024 yılında Kriter Yayınevi tarafından basımı yapılarak okurla buluşmuştur.

Kitap, giriş sayfasındaki ön söz ile başlayarak üç ana bölüm, içindekiler, tablolar listesi ve geniş bir kaynakçadan oluşmaktadır. Ön kapak sayfası beyaz ve sade tutulmuş, küçük ve göze hitap eden bir süsleme ile renklendirilmiştir; arka kapak sayfasında ise

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, feyzanurbuk158@gmail.com. ORCID: 0009-0009-9646-2990

kitabın kısa bir tanıtımı yapılmıştır. İçerisinde tablolara geniş yer verilen eserde, bu tabloların bilgilere ulaşım açısından kolaylık ve fayda sağladığı görülmektedir. Dipnotların sayfanın alt kısmında kullanılmış olması da okuyucular için büyük bir avantaj sağlamıştır.

Ön sözde yazar; eserin Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyıl arşiv belgelerine dayanılarak yazıldığını belirtmiştir. Çalışmanın içeriğinde Kepsud nahiyesinin mahalleleri, köyleri, üretim tarz ve şekilleri, tarım faaliyetleri, sosyal ve ekonomik yapısı ile vakıfları anlatılmaktadır. Çalışmada nahiyeyi tanıttak fiziki, demografik, idari ve sosyo-ekonomik konular arşiv belgelerinin ışığında tetkik edilmiş; Osmanlı'nın genel taşra idare sisteminin etkileri ile bölgenin yerel hususiyetleri birlikte incelenmiştir. Kaynakça olarak temel düzeyde tapu tahrir defterleri kullanılmıştır. Yazar, eserin üç ana bölümünün içeriğini de kısaca özetlemiştir. Bu bağlamda, tahrir defterleri merkezli çalışmanın birinci bölümünde kır yerleşim özellikleri tartışılmış ve Kepsud nahiyesinin 16. yüzyıldaki yerleşim birimlerinde bulunan tebaanın durumu ele alınmıştır. İkinci bölümde, genel olarak nahiyenin sosyal yapısı ve iktisadi durumu ile devam eden zirai faaliyetler, ödenen vergiler üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Üçüncü bölümde ise nahiyede bulunan vakıflar ve bu vakıfların sosyal yapı üzerinde oynadığı roller hakkında bilgiler yer almış; yazar son olarak eserin oluşumunda yardımcı olan kişilere teşekkürlerini bildirmiştir.

Yazar, 16. *Yüzyılda Kepsud Nahiyesi* adlı eserinin giriş bölümünde Kepsud nahiyesini kısa bir şekilde tanıtmış; coğrafi yapısından ve bölgeye hâkim olan uygarlıklardan söz ederek Kepsud bölgesine Türklerin hangi tarihten itibaren yerleşmeye başladığını anlatmıştır. Kitabın ilk bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun köy ve kasaba yapılarının, özellikle de Balıkesir'e bağlı Kepsud nahiyesinin 16. yüzyıldaki toplumsal, ekonomik ve idari durumu incelenmektedir. Çalışma, Kepsud'un Osmanlı döneminde önemli bir kırsal alan olarak nasıl şekillendiğini gözler önüne sermektedir. Kır iskân bölgelerinin özellikleri, bölgedeki nüfus durumları, yerleşmedeki en önemli birimlerin köyler olduğu, yerleşilen bölgelerin özellikleri ve yerleşim biçimleri detaylandırılmıştır.

Yine aynı bölümde; genel anlamda mahallenin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, mahallelerin gelişiminde nelerin etkili olduğu ve bu yapıların nasıl şekillendiği aktarılmıştır. Kepsud nahiyesindeki mahallelerin tahrir defterlerine göre nüfusu,

hanelerin içindeki kişilerin sayısı, isimleri, baba adları ve meslekleri anlatılmıştır. Tahrir defterlerine dayanılarak hazırlanan tablolara yer verilmiş ve bu tablolarda cami mahallesi hanelerinden bahsedilmiştir. Kepsud nahiyesinde köy ve köy altı iskân yerlerinden bahsedilerek, 61 adet karyenin (köyün) adı tek tek yazılmış; mezra ve çiftlikler hakkında da kısa bilgilendirmeler yapılmıştır. ”Kepsud Nahiyesi Yörükleri” başlıklı kısımda, Osmanlı toplumunun önemli bir kısmını oluşturan konargöçer topluluklara değinilmiştir. Kepsud nahiyesinde kaydedilen Yörük gruplarından söz edilmiş ve 1521 senesi Karacalu Yörüklerinin hanelerinden bahseden bir tabloya yer verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü olan “Kepsud Nahiyesinde Sosyal Yapı ve Zirai Üretim” başlıklı kısımda, bölgenin hem sosyal hem de ekonomik durumu oldukça kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Nahiyede bulunan sosyal gruplardan bahsedilmiş ve bu grupların isimleri verilmiştir. Kepsud nahiyesi ile ilgili tahrir defterleri ve hanelerin durumları incelenmiştir. Yazar, tahrir defterlerini esas alarak tebaanın; çift, nim çift, bennak, ekinlü ve mücerred olarak kaydedildiğini belirtmiş, bu grupların durumlarını inceleyerek tablolara göstermiştir. Yine defterlerden edinilen bilgilere dayanarak zirai üretim ve alınan vergilerden bahsedilmiştir. Bunların hububat üretimi, bakliyat ve diğer tarım ürünleri ile bağ, bostan ve meyve yetiştiriciliği olduğu belirtilmiş; bölgede en yaygın faaliyetin katrancılık olduğu vurgulanmıştır. Alınan vergiler de detaylandırılmış; tablolarda köylerin isimleri yazılarak haneler, üretim ve vergilerle ilgili sayısal bilgiler sunulmuştur.

Eserin son bölümü olan üçüncü bölümde ise Kepsud nahiyesindeki vakıflardan genel anlamıyla bahsedilerek, vakıf müessesesinin Osmanlı Devleti için taşıdığı önem vurgulanmıştır. Kepsud nahiyesinde bulunan vakıfların kategorileri belirtilmiş; inşa edilen bazı cami ve yapıların kimler tarafından yaptırıldığına yer verilmiştir. Vakıfların isimleri verilerek, vakıflarla ilgili bilgiler yine tahrir defterlerinden alınarak detaylandırılmıştır. Bu bölümde de tablolardan yararlanılarak vakıf hanelerine yer verilmiştir.

Sonuç itibarıyla bu çalışma; Kepsud’un 16. yüzyıldaki sosyal ve ekonomik yapısını detaylı bir şekilde inceleyerek Osmanlı İmparatorluğu’nun yerel düzeydeki dinamiklerine ışık tutmaktadır. 16. yüzyılda Kepsud nahiyesi, Osmanlı İmparatorluğu’nun tarıma dayalı ekonomisinin ve yerel yönetim yapısının belirgin örneklerinden birini oluşturmaktaydı. Bölge, stratejik konumu ve verimli

topraklarıyla tarım ve hayvancılıkla geçinen bir toplum yapısına sahipti. Kepsud'daki köylülerin gerçekleştirdiği tarım faaliyetleri ve yerel üretimler, bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş ekonomik sistemine entegre olmasını sağlayan temel unsurlar arasında yer almaktaydı. Bu sebeple Kepsud nahiyesi, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yerel yönetim yapısı ve ekonomik stratejileri açısından önemli bir bölgeydi. Eser; Kepsud'un sadece yerel bir yerleşim yeri olarak değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş sosyo-ekonomik yapısının bir yansıması olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Son söz olarak; eserlerinde Osmanlı toplumunun yerel dinamiklerine dair özgün analizler sunarken dönemin tarım, vakıf ve sosyal yapıları gibi önemli konuları detaylı bir şekilde ele alan Serkan Sarı'nın bu çalışması hem tarihçiler hem de toplumsal yapılarla ilgilenenler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu çalışmanın, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik yapısını daha iyi anlamamıza yardımcı olduğunu söyleyebiliriz.